

X.

MEĐUPREDMETNA POVEZANOST I RAZVOJ KOMPETENCIJA

Planiranje i ostvarivanje međupredmetnih ili interdisciplinarnih tema pridonose međusobnom povezivanju odgojno - obrazovnih područja i nastavnih predmeta u skladnu cjelinu. Njima se razvijaju različite bazične kompetencije učenika.

Međupredmetne teme su obavezne u svim nastavnim predmetima i svi nositelji odgojno - obrazovne djelatnosti u školi obavezni su ih ostvarivati. Zato je važno voditi računa o njima tokom kurikulumskog programiranja u zajedničkoj jezgri i diferenciranom (razlikovnom) dijelu.

Škole imaju mogućnost razrađivati predložene međupredmetne teme i osmisлити načine na koje će ih ostvariti. Međupredmetne teme škole mogu ostvariti na više načina. Učinkovitost razvoja međupredmetnih kompetencija učenika veća je kada se, osim ugrađivanja u pojedine predmete, ostvaruju zajedničkim projektima. U *Nastavnom planu i programu/ Kurikulumu* navodi se opis njihove svrhe i važnosti za ostvarivanje ciljeva *nastavnog plana i programa/ kurikuluma*.

Nastavni plan i program/ Kurikulum predviđa da se u osnovnim školama ostvaruju ove međupredmetne teme ili interdisciplinarni sadržaji:

Lični i društveni/socijalni razvoj - građenje realne slike o sebi i životnoj zajednici

Zdravlje, sigurnost i zaštita okoline

Učiti kako učiti

Poduzetništvo

Upotreba informacijske i komunikacijske tehnologije

Građanski odgoj i obrazovanje.

1.Lični i društveni/ socijalni razvoj – građenje realne slike o sebi i životnoj zajednici

Opis međupredmetne teme

Svrha je poučavanja ličnog i socijalnog razvoja osposobiti učenike da prepoznaju i kritički procjenjuju vlastite i društvene vrijednosti kao bitne činioce koji utiču na njihovo vlastito mišljenje i djelovanje, da razviju odgovornost za vlastito ponašanje i život, pozitivan odnos prema drugima i konstruktivno sudjeluju u društvenom životu. Odgoj i obrazovanje za lični i socijalni razvoj omogućava učenicima izgrađivanje komunikacijskih, organizacionih i socijalnih vještina i sposobnosti, jačanje samopoštovanja, sticanje vještina saradnje u međukulturalnim situacijama i izgrađivanje zrelih stavova o drugima i sebi. Također im omogućuje razvoj sposobnosti potrebnih za izražavanje i zadovoljavanje njihovih vlastitih potreba i sklonosti, procjenu vlastitih sposobnosti, donošenje odluka i saradnju s drugima.

Ciljevi međupredmetne teme

Učenici će:

- razviti samopouzdanje i sigurnost u lične sposobnosti i identitet
- razviti organizacione sposobnosti za donošenje odluka, postavljanje ciljeva, rješavanje problema, planiranje i vođenje
- steći vještine razvijanja dobrih odnosa s vršnjacima, razumijevanja položaja i mišljenja drugih učenika radi šire prihvaćenosti u društvu
- razviti saradničko učenje prihvaćajući uzajamnu komunikaciju, rješavanje problema raspravom, razgovorom i dijalogom
- razviti sposobnost uviđanja posljedica svojih i tuđih stavova i postupaka
- prihvaćati pravila saradničkih odnosa u grupi, solidarnosti, uljudnog ponašanja, uzajamnog pomaganja i prihvaćanja različitosti
- odgovorno izvršavati preuzete zadatke
- razviti sposobnost javnog nastupanja i govora pred drugima (u grupi, razredu, skupovima i sl.).

2.Zdravlje, sigurnost i zaštita okoline

Opis međupredmetne teme

Međupredmetnom temom Zdravlje, sigurnost i zaštita okoline u svim se odgojno-obrazovnim područjima promoviše i osigurava razvoj pozitivnog i odgovornog odnosa učenika prema svom zdravlju i sigurnosti, zdravlju i sigurnosti drugih te zaštiti okoline i održivom razvoju. Podrazumijevaju se *svi vidovi zdravlja*: tjelesno, mentalno, emocionalno i socijalno zdravlje. Učenici se potiču na trajno usvajanje zdravog životnog

stila – zdrave i uravnotežene prehrane, pravilnih higijenskih navika, stalne i primjerene tjelesne aktivnosti te odgovoran odnos prema sebi, drugima, izgradnji partnerskih odnosa, spolnosti, prenosivim bolestima i dr.

Odgoj i obrazovanje za *sigurnost* učenicima pomaže osvijestiti i procijeniti rizike i moguće opasnosti te posljedice rizičnog ponašanja u različitim područjima njihovog života: u saobraćaju, elementarnim nepogodama i nesrećama, pri upravljanju novcem, pri rukovanju različitim alatima, opremom i materijalima, kako u svakodnevnomu radu, tako u odnosima s drugim ljudima i slično. Osposobljavaju se za donošenje odgovornih i osviještenih odluka i poduzimanje primjerenih sigurnosnih i zaštitnih radnji u raznolikim poznatim i nepoznatim situacijama.

Odgojem i obrazovanjem za *zaštitu okoline i održiv razvoj* učenici otkrivaju i uspostavljaju višestruke i raznolike odnose između prirodnih, društvenih, privrednih i kulturnih dimenzija okoline. Razvijaju razumijevanje za složenost problema što ih u odnosu na okolinu donose promijenjeni uslovi života te društveni, privredni i tehnološki razvoj. Učenici izgrađuju pozitivan sistem vrijednosti u odnosu na potrebu očuvanja kvaliteta okoline te racionalno korištenje prirodnih izvora. Posebno usvajaju vrijednosti kao što su obzirnost, umjerenost, štedljivost, solidarnost i poštovanje samih sebe i drugih ljudi, prirode, okoline i njenih izvora i zaliha za sadašnje i buduće naraštaje, biološke i kulturne raznolikosti te planete Zemlje u cjelini.

Ciljevi međupredmetne teme

Učenici će:

- usvojiti zdrav način života i razumjeti kako prehrana, tjelesna aktivnost i odluke o vlastitom ponašanju i odnosima s drugim ljudima utiču na tjelesno, mentalno, emocionalno i socijalno zdravlje
- donositi osviještene i odgovorne odluke i razumjeti posljedice svog izbora
- razviti samopoštovanje i samopouzdanje te razviti i održati pozitivne, poštovanjem ispunjene odnose s različitim ljudima u različitim situacijama, uključujući posao, dom i širu zajednicu
- steći znanje i razumijevanje sigurnosnih i zaštitnih mjera i radnji u različitim situacijama te razviti vještine sigurnog ponašanja i postupanja
- biti osposobljen za prepoznavanje, procjenu i upravljanje rizicima i opasnostima u različitim situacijama
- pravovremeno, pribrano i osviješteno postupati u različitim kriznim situacijama, pružajući pomoć sebi i drugima te znajući kome se i kako obratiti za stručnu pomoć
- razviti odgovoran odnos prema očuvanju kvaliteta okoline i njenih izvora i zaliha, zasnovano na razumijevanju uticaja različitih činioca na promjene u okolini ili njeno uništavanje.

3. Učiti kako učiti

Opis međupredmetne teme

Svrha je razvoja kompetencije Učiti kako učiti osposobiti učenike za učinkovitu organizaciju i upravljanje vlastitim učenjem te razviti pozitivan stav prema učenju. Kompetencija učiti kako učiti osnova je za cjeloživotno učenje i značajna za daljnji obrazovni i profesionalni razvoj učenika. Ona uključuje ove elemente: osposobljenost za organiziranje i praćenje usvajanja, obrade i vrednovanja novoga znanja, vještina, sposobnosti i stavova te njihova primjena u različitim situacijama. Ona također uključuje znanje o strategijama i metodama učenja, osposobljavanje učenika za procjenjivanje i odabiranje strategija i metoda učenja koje mu najbolje odgovaraju, osposobljavanje učenika za preuzimanje odgovornosti za vlastito učenje te donošenje odluka o vlastitom obrazovnom putu.

Ciljevi međupredmetne teme

Učenici će:

- razlikovati činjenice od mišljenja
- znati postavljati bitna i na problem usmjerena pitanja, tražiti, procijeniti pouzdanost i služiti se informacijama iz različitih izvora (rječnici, atlasi, enciklopedije, internet i ostali mediji)
- steći vještine saradnje s drugima, znati raspravljati o temama i problemima s drugima i doći do zajedničkih rješenja
- steći znanja i vještine te razviti sposobnosti planiranja, organiziranja i upravljanja vlastitim učenjem, posebno vremenom
- znati odabrati određene tehnike i strategije učenja te procijeniti jesu li one dobre za učenike
- razviti pozitivan stav prema sticanju novoga znanja i prema učenju uopšte
- biti osposobljeni za primjenu stečenog znanja i vještina u različitim situacijama
- preuzeti odgovornost za vlastito učenje i uspjeh postignut učenjem.

4. Poduzetništvo

Opis međupredmetne teme

Osnovni cilj razvoja poduzetničke kompetencije učenika jeste razvoj osobina ličnosti te znanja, vještina, sposobnosti i stavova potrebnih za rad pojedinca kao uspješne poduzetne osobe. Poduzetnička kompetencija uključuje razvoj učenika kao poduzetnih, kreativnih i samostalnih osoba spremnih na prihvaćanje promjena i preuzimanje rizika, kao pojedinaca s razvijenim socijalnim i komunikacijskim sposobnostima i temeljnim znanjima iz područja privrede i vođenja poslova, te područja obrta. U osnovi razvoja poduzetničke kompetencije, kao međupredmetne teme koja se razvija u svim predmetima, jeste razvoj poduzetne i inovativne osobe osposobljene za uočavanje prilika u kojima svoje ideje može pretvoriti u djelo u različitim situacijama: obrazovanju, radu i životu uopšteno.

Ciljevi međupredmetne teme

Učenici će:

- biti osposobljeni za postavljanje, vrednovanje i ostvarivanje ličnih ciljeva
- biti poduzetni, inovativni i kreativni
- učinkovito rješavati probleme
- znati planirati svoj rad i ostvarivati planove
- razviti inicijativnost, istrajnost u aktivnostima, posebno u učenju
- biti osposobljeni za prilagođavanje novim situacijama, idejama i tehnologijama
- razviti stvaralački pristup prema izazovima i promjenama, stresovima i sukobima te takmičenju
- razviti vještine vrednovanja drugih i samovrednovanja te kritičkoga odnosa prema vlastitom uspjehu, odnosno neuspjehu
- razviti samostalnost, samopouzdanje i lični integritet
- upoznati radni život i zanimanja u neposrednoj okolini i društvu
- steći temeljna znanja u području privrede i vođenja poslova
- osvijestiti važnost i mogućnosti samozapošljavanja.

5. Građanski odgoj i obrazovanje

Opis međupredmetne teme

Savremene demokratije trebaju radne, obaviještene i odgovorne građane, odnosno državljane. Svrha je poučavanja međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje pridonijeti osposobljenosti učenika za aktivno i učinkovito obavljanje građanske uloge. Među značajnije elemente ove međupredmetne teme ubrajaju se znanja, vještine, sposobnosti i stavovi koji razvijaju demokratsku svijest učenika i potiču ih na aktivno i učinkovito sudjelovanje u razvoju demokratskih odnosa u školi, lokalnoj zajednici i društvu, pridonose razvoju vlastitog identiteta, boljem upoznavanju i poštovanju drugih te senzibiliziraju i osvješćuju učenike za rješavanje globalnih problema na principima demokratije, posebno pravednosti i mirotvorstva.

Boljim upoznavanjem sebe i svoje uloge u razvoju društva te prihvaćanjem različitosti drugih, učenici razvijaju samostalnost, lični integritet te pozitivan odnos s drugim učenicima i okolinom. Objedinjujućim temama građanskoga odgoja i obrazovanja unaprijedit će se saradnja škole, porodice/ obitelji, lokalne zajednice i društva.

Ciljevi međupredmetne teme

Učenici će:

- steći znanja i razviti svijest o važnosti demokratskih principa, institucija i procesa u vlastitom društvu, Evropi i na globalnom nivou
- razviti pozitivan stav i zanimanje za stvaralačko i učinkovito sudjelovanje u životu škole i neposredne zajednice u kojoj žive
- razviti pozitivan stav i zanimanje za stvaralačko i učinkovito sudjelovanje u društvenom životu kao odrasli građani
- razviti svijest o pravima, dužnostima i odgovornostima pojedinca, jednakopravnosti u društvu, poštovanju zakona, toleranciji prema drugim narodima, kulturama i religijama te različitosti mišljenja
- biti osposobljeni za kritičko prosuđivanje društvenih pojava
- biti osposobljeni za upotrebu i procjenu različitih izvora informiranja pri donošenju odluka i prihvaćanju obaveza.

6. Upotreba informacijske i komunikacijske tehnologije

Opis međupredmetne teme

Informacijska i komunikacijska tehnologija ima mogućnost najsavremenijeg dostupnog nastavnog pomagala i sredstva u svim odgojno-obrazovnim područjima. Mogućnosti multimedijских prikaza i pristupa računarskim mrežama, posebno internetu, omogućuje trenutni pristup ogromnom i brzo rastućem broju informacija iz cijeloga svijeta omogućujući ujedno i njihovo pretraživanje. Uz to, pridonosi razvoju učeničkih sposobnosti samostalnog učenja i saradnje s drugima te njihovih komunikacijskih sposobnosti. Pridonosi razvoju pozitivnog odnosa prema učenju, unapređenju načina na koji učenici prikazuju svoj rad te njihovim pristupima rješavanju problema i istraživanju. Isto tako učinkovita i racionalna primjena informacijske i komunikacijske tehnologije u različitim situacijama daje bitan doprinos razumijevanju temeljnih koncepata u području tehnike i informatike. Stoga je odgovarajući pristup informacijskoj i komunikacijskoj tehnologiji nužno omogućiti svim učenicima. Oni se tom tehnologijom trebaju služiti u svim predmetima i tako dobiti mogućnost za istraživanje i komunikaciju u lokalnoj sredini, ali i šire, kako bi stekli vještine razmjene ideja i podjele rada sa saradnicima te pristupa stručnim sadržajima različitim načinima.

Ciljevi međupredmetne teme

Učenici će:

- biti osposobljeni za prepoznavanje i izbor informacija potrebnih za određene situacije te vrednovati odgovarajuće izvore informacija
- biti osposobljeni prikazati informacije na jasan, logičan, sažet i precizan način
- razložno i učinkovito koristiti informacijsku i komunikacijsku tehnologiju za:
- traženje i prikupljanje podataka te njihovu pohranu, pretraživanje, obradu i organizaciju
- analizu i sintezu strukturiranih informacija
- istraživanje, modeliranje i simuliranje različitih procesa i pojava u prirodi i društvu
- rješavanje problema u različitim situacijama
- stvaranje i prikazivanje vlastitih ideja i materijala
- učinkovito samostalno učenje služeći se računalom kao medijem
- komunikaciju i saradnju s drugima
- razviti svijest o primjeni informacijske i komunikacijske tehnologije u društvu i njenim posljedicama
- razviti kritičan i misaoni stav o pitanjima vezanim za valjanost i pouzdanost dostupnih informacija te o pravnim i etičkim principima interaktivnoga korištenja tehnologijama informacijskog društva.

Bosna i Hercegovina je usvojila 10 ključnih kompetencija Evropske unije koje će se razvijati kroz nastavne predmete i kroz međupredmetne teme (tabela 1.)

ZAJEDNIČKA JEZGRA NASTAVNIH PLANOVA I PROGRAMA ZA KROSKURIKULARNO I MEĐUPREDMETNO PODRUČJE DEFINIRANA NA ISHODIMA UČENJA³

ZJNPP za kroskurikularno i međupredmetno područje definirana na ishodima učenja

Voditeljica projekta:

mr. sc. Žaneta Džumhur

Vanjski saradnici:

docent. dr. Dženana Husremović mr. sc. Alisa Begović

mr. sc. Emina Bečić

mr. sc. Ante Jurić Marijanović

Projektni tim:

Maja Stojkić, direktorica Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje Marija Naletilić, šefica Odjela za Zajedničku jezgru nastavnih planova i programa Žaneta Džumhur, šefica Odsjeka za analizu, statistiku i IT podršku

Jasminka Nalo, stručna savjetnica za maternji jezik

Radna grupa:

mr. sc. Žaneta Džumhur Jasminka Nalo

Smajo Sulejmanagić Munira Nurkić Ujdur Naira Jusufović Slađana Vilotić Ivana Bago

Radmila Bijelić Radojka Vraneš Ernest Šehić

Amela Omerbegović Miroslav Marić

Emir Kazić Sadik Selimović Milena Krišto Sanela Popović

KURIKULUM ZA TRANSPARENTNOST, KURIKULUM ZA ODGOVORNOST

Publikacija je urađena u okviru projekta koji finansira Evropska unija „Kurikulum za transparentnost, kurikulum za odgovornost“. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost autora i izdavača i ni u kom slučaju ne predstavlja stanovišta Evropske unije.

Ovaj projekt finansira Evropska unija

Projekt podržali: Udruženje Centar za razvoj medija i analize, Omladinski komunikativni centar Banja Luka, Infohouse.

U dijelu Zajedničke jezgre, kroskurikularnog i međupredmetnog područja, koji se odnosi na poduzetničku kompetenciju, korišteni su materijali razvijeni kroz EU finansirani projekt „Poduzetničko učenje u BiH obrazovnim sistemima, faza II“, kao i iskustva direktnih učesnika u tom Projektu.

Napomena

Izrazi koji su napisani samo u jednom gramatičkom rodu, odnose se podjednako na ženski i muški rod.

UVOD

Bosna i Hercegovina kao zemlja teži Evropskoj zajednici, a njeno približavanje sigurno da ovisi i od kvaliteta obrazovnog sistema. Kao maloj državi u tranziciji, obrazovanje ima još veći značaj jer upravo obrazovanje može biti glavna konkurentna prednost nad ostalim državama članicama Evropske zajednice. Stoga obrazovni sistem treba i mora biti prilagođen postojećim sistemima u njenim okvirima. To znači da glavni ciljevi obrazovanja u Bosni i Hercegovini treba da slijede preporuke svjetskih i evropskih institucija zaduženih za obrazovanje.

³ APOSO, Mostar 2015. Usvojilo Vijeće ministara BiH (Izvor: www.aposo.ba)

Trenutni sistemi odgoja i obrazovanja u osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini se zasnivaju na nastavnim planovima i programima koje propisuju administrativne jedinice za područja svojih ingerencija, a u skladu sa okvirnim planovima i programima za osnovne i srednje škole. Ovako koncipirani nastavni planovi i programi su u osnovi zbir sadržaja koji treba da se realiziraju u pojedinim predmetima, a primjereni razvojnoj dobi učenika. Sadržajna struktura definirana je po razredima, pa se i ciljevi odgojno- obrazovne djelatnosti odnose na razrede sastavljene od grupa učenika iste dobi. Obrazovni proces je u školama vođen nastavnim planovima i programima, odnosno sadržajima koje je nastavnik obavezan obraditi sa učenicima tokom jedne školske godine kao vremenske jedinice.

Novi pristupi strategiji odgoja i obrazovanja se odmiču od toga da se pitaju koje sadržaje treba učenik savladati tokom jedne školske godine i fokusiraju se na pitanje ishoda, odnosno šta je to što učenik određene dobi treba znati i koje vještine i stavove treba da razvije, pri tome se ne fokusirajući na jednu školsku godinu kao vremenski period nego na širi vremenski period koji ne mora biti striktno određen. Ovaj pristup, koji se naziva kurikulumski pristup, usmjeren je na razvoj kompetencija kao ključnih ishoda odgoja i obrazovanja.

KROSKURIKULARNOST I MEĐUPREDMETNO POVEZIVANJE

ŠTA SU KOMPETENCIJE

Definicije kompetencija ukazuju na kompleksan sadržaj koji prevazilazi misaone aspekte i vještine, i uključuje stavove i kapacitete. Kompetencija uključuje znanje (deklarativno i proceduralno), vještine i sposobnost da se riješe kompleksni zadaci kroz mobiliziranje psiho-socijalnih resursa (uključujući vještine i stavove) u određenom kontekstu.

Naprimjer, efikasna elektronska komunikacija koja je imperativ današnjeg vremena, zahtijeva jezičko znanje i vještine, posjedovanje praktičnih IT vještina i adekvatan stav prema osobi sa kojom se komunicira. Možemo reći da je efikasna komunikacija kombinacija tri ključne kompetencije: pismenost, informatička kompetencija i socijalna kompetencija.

Dakle, kompetencija je širi pojam od znanja. Ona uključuje znanje, vještinu da se to znanje iskoristi i pozitivan stav, spremnost da se znanje i vještina primijene. Jedan primjer razlike između kompetencija i znanja: osoba može učiti strani jezik, naučiti mnogo, na ispitivanjima dobiti dobre ocjene, ali da u situaciji kada se ukaže potreba, kaže: "Ja ne bih da govorim, neka neko prevodi za mene". Ova osoba posjeduje znanje i vještinu, ali nije kompetentna.

ŠTA SU KLJUČNE KOMPETENCIJE

Termin *ključne kompetencije* se odnosi na set kompetencija koje su potrebne svakoj osobi da bi postigla vlastito ispunjenje i razvoj, aktivno građansko ponašanje, socijalnu inkluziju i zapošljavanje (Evropski referentni okvir, 2007). Kompetencija je puno, ali od svih njih se izdvaja grupa kompetencija koje su univerzalne jer su potrebne svakom od nas da bismo mogli funkcionirati u današnjem društvu i svijetu rada, i koje su postavljene kao strateški obrazovni ishodi. Da bi uspješno odgovorila izazovima razvoja društva znanja i svjetskog tržišta, Evropska zajednica je definirala osam ključnih kompetencija za cjeloživotno obrazovanje, pri čemu je svakoj državi ostavljen prostor da definiira svoj set ključnih kompetencija, ali je bilo potrebno zadržati zajedničke elemente kako bi obrazovni sistemi u Evropi bili usklađeni prema onome čemu teže.

Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje Bosne i Hercegovine je u istraživanju *Mapiranje ključnih kompetencija* donijela odluku da su ključne kompetencije za obrazovne sisteme u BiH sljedeće:

jezičko-komunikacijska pismenost u maternjem jeziku
 jezičko-komunikacijska pismenost u stranim jezicima
 matematička pismenost i kompetencije u prirodnim naukama
 informatička/informacijska pismenost
 socijalne i građanske kompetencije
 samoinicijativnost i poduzetništvo
 kulturna svijest i kulturno izražavanje
 tjelesna i zdravstvena kompetencija
 učiti kako učiti
 kreativno-produktivne kompetencije

Sve ove kompetencije su kroskurikularne ključne kompetencije. Šta to znači? To znači da nisu u vezi samo sa sadržajem jednog predmeta, niti sa kurikulumom nekog područja, nego se razvijaju unutar većeg broja predmeta, među predmetima i kroz kurikulume. Stoga, postizanje razvoja ključnih kompetencija kao strateških obrazovnih ishoda ne može biti ostvareno kroz tradicionalni obrazovni pristup nego zahtijeva integrativni pristup među predmetima i među kurikulumima. Kako bi se i operativno ostvario ovaj integrativni pristup i omogućilo razvijanje ključnih kompetencija kroz sve predmete i kurikulume, u posljednje dvije godine Agencija je intenzivno radila na definiranju obrazovnih ishoda i indikatora za pet područja: jezičko-komunikacijsko područje, prirodne nauke, matematičko područje, društveno-humanističko područje, i kroskurikularno i međupredmetno područje, kao i za neke pripadajuće nastavne predmete.

SISTEM NASTAVNIH VEZA

Tabela 1: Sistemi nastavnih veza

JEDNOPREDMETNE				VIŠEPREDMETNE							
INTRAdisciplinarne				MULTIdisciplinarne				INTERdisciplinarne			
vertikalne		horizontalne		Vertikalne		horizontalne		Vertikalne		horizontalne	
djelimične	cjelovite	djelimične	cjelovite	djelimične	cjelovite	djelimične	cjelovite	djelimične	cjelovite	djelimične	cjelovite

*Cjelovite - kurikularne

Nastavno povezivanje s ciljem integrativnog pristupa razvoju kompetencija može biti:

JEDNOPREDMETNO (UNUTARPREDMETNO ILI INTRADISCIPLINARNO) POVEZIVANJE

Nastavnici su u tradicionalnom obrazovnom pristupu uglavnom bili zaduženi za razvijanje sadržaja propisanih u predmetnom planu i programu, a nastavne veze su podrazumijevale integracije unutar predmeta (npr., integriranje tema tokom jednog razreda – horizontalna povezanost, i povezivanje tema kroz razrede – vertikalna povezanost). Ovi oblici povezanosti su oni koji su u tabeli obojeni plavom bojom. Ovaj oblik integracije i dalje predstavlja jako važnu komponentu nastavnog povezivanja i bez nje bi bilo nezamislivo razvijati kompetencije.

VIŠEPREDMETNO POVEZIVANJE

Višepredmetno povezivanje podrazumijeva povezivanje ciljeva, metoda i / ili sadržaja, pa i vrednovanja više predmeta, a što onda uključuje i povezani rad nastavnika više predmeta. Višepredmetno povezivanje omogućuje efikasnije dostizanje ciljeva ili ostvarenje nekog 'nadpredmetnog' kurikularnog cilja (npr., ključne ili druge kompetencije). Višepredmetno povezivanje može biti multidisciplinarno i interdisciplinarno.

Multidisciplinarno povezivanje čuva tradicionalne discipline, tj. školske predmete. Predmeti koji učestvuju nemaju ujedinenog cilja, ali dosežu neki zajednički cilj disciplinarno i predmetno razdvojenim putevima. Multidisciplinarno povezivanje (bilo djelimično bilo cjelovito / kroskurikularno) podrazumijeva, naprimjer, da se izabere zajednički vezivni element. To može biti tema, može biti aktivnost ili neka vještina, koju onda nastavnici obrađuju iz perspektive svog predmeta i u skladu sa svojim nastavnim ciljevima. Ali, da bi ovo multidisciplinarno povezivanje imalo smisla, nastavnici u svakom predmetu treba da učenicima naglase povezanost s drugim predmetima. Primjer ovakve nastavne veze bila bi, npr., zajednička tema "Voda" koju onda nastavnici različitih predmeta mogu obrađivati svako iz svoje perspektive, ili npr., odabir nekog književnog djela koje se onda koristi u nizu predmeta (naprimjer, u maternjem jeziku to djelo se obrađuje kao lektira, u stranom jeziku učenici prevode dijelove tog djela ili se upoznaju s prevodom djela, u historiji uče o kontekstu u kojem je to djelo nastalo, u likovnoj umjetnosti slikaju njima posebno upečatljiv detalj...).

Interdisciplinarno povezivanje predstavlja dodatni pomak prema kurikulumskom pristupu u odgoju i obrazovanju. Ono podrazumijeva da se predmeti povezuju zajedničkim područjem i ciljevima, te se tako omogućuje holistički pristup učenikovom obrazovanju. The Oxford Handbook of Interdisciplinarity⁴ objašnjava razliku između multidisciplinarnosti i interdisciplinarnosti na način da multidisciplinarnost suprotstavlja više disciplina i uključuje šire znanje, informacije i metode, pri čemu discipline ostaju razdvojene (u ovom slučaju u predmete), dok interdisciplinarnost prelazi tradicionalne granice predmeta i integrira pristupe i metode. Interdisciplinarnost se upravo nalazi u osnovi strukturiranja kurikuluma u šira odgojno-obrazovna područja kao integriranih cjelina srodnih predmeta, te u dizajniranju međupredmetnih i kroskurikularnih tema. Na ovaj način se postiže racionalizacija procesa podučavanja i bolja konceptualna povezanost sadržaja koje učenici izučavaju.

ŠTA JE KROSKURIKULARNOST I KROSKURIKULARNO POVEZIVANJE

Kao što smo vidjeli, sve ključne kompetencije u osnovi imaju karakter kroskurikularnih kompetencija. Kroskurikularnost je način ostvarivanja ciljeva onih kurikuluma koji su u vezi sa jednim predmetom, više predmeta, područja ili sa svim predmetima. Naprimjer, u predmetu se ostvaruju ciljevi matematičkog područja, ali i kurikuluma prirodnog područja, kao i kroskurikularnog područja. Te kroskurikularne veze se ostvaruju kroz primijenjeni kurikulum. Naprimjer, profesionalna orijentacija je segment kroskurikularnog područja i ona ima svoje ciljeve koji se onda uklapaju i u predmetno specifične ciljeve koji se povezuju sa predmetno specifičnim ciljevima drugih predmeta.

Ovo povezivanje predmeta može biti različito u smislu integracije. To može biti:

Integracija sa upotrebom zajedničkih sadržaja – nekoliko predmeta ima isti sadržaj, gdje se onda znanje ili vještina gradi tako da se taj sadržaj nadopunjuje u svim predmetima.

Integracija sa upotrebom zajedničkih aktivnosti, metoda i postupaka – odabere se neka aktivnost gdje će učenici u okviru te aktivnosti širiti znanja i vještine koje su potrebne za sve povezane predmete, ili se, naprimjer, koriste informacione komunikacijske tehnologije za sve uključene predmete.

Integracija sa upotrebom zajedničkog problemskog (ključnog, suštinskog) pitanja – odabere se neko bitno pitanje koje se onda izučava kroz predmete.

Integracija sa upotrebom istraživanja problemskog pitanja relevantnog za učenika. Prednosti ove integracije / povezivanja predmeta su brojne, od kojih su neke najvažnije:

⁴ Robert Frodeman, Julie Thompson Klein, Carl Mitcham (ur.), The Oxford Handbook of Interdisciplinarity.ppt , preuzeto s <http://csid.unt.edu/research/Oxford-Handbook-of-Interdisciplinarity/index.html>

Postizanje ishoda predstavlja kontinuiran i usklađen proces tima nastavnika, i taj se proces primjenjuje i reflektira kroz cjelokupne nastavne i vannastavne aktivnosti;

Od globalnog planiranja do nastavnih priprema, integriraju se ishodi i indikatori u one nastavne i međupredmetne teme koje omogućuju njihovo smisljeno i funkcionalno ostvarenje;

Razvijanje kompetencija se ne mora odvijati na svakom času, nego nastavnik bira sadržaje u okviru kojih je to moguće;

Nastavnik ima autonomiju u pristupu planiranju, pripremanju nastave (izbor nastavnih metoda, oblika, sredstava i pomagala) i vrednovanju ostvarenosti ishoda i indikatora;

Nastavnik prati u kontinuitetu ostvarenost ishoda koji se ne ocjenjuju.

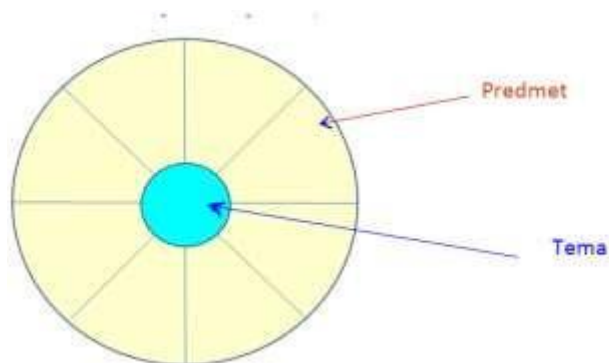
1.4.1 KAKO SE OSTVARUJE INTEGRACIJA – PRIMJER TEMATSKE INTEGRACIJE

Razvoj kroskurikularnih i međupredmetnih komponenti nije konkurentan ostvarivanju osnovnih ciljeva u vezi sa predmetnim programom. Nastavnici, izborom metoda i oblika rada, poput oluje ideja, mape uma i slično, uključuju učenike u čas i povezuju njihova iskustva sa temom i sadržajem kojeg obrađuje. Primjena različitih metoda organizacije učenika, npr. u timove, zaduživanje prije časa da istraže neku temu ili zadatak, podstiče diskusiju među timovima ili učenicima. Tokom diskusije oni daju svoje sudove i donose odluke, prezentiraju ili zastupaju svoje ili stavove tima, te tako razvijaju kompetencije za daljnje školovanje i život. Ovaj pristup je ono što se zove integrirani pristup učenju i nastavi. Ovim pristupom se pojedinačni nastavni sadržaji organiziraju u šire teme i tematske cjeline, demarkiraju se granice između pojedinačnih nastavnih predmeta i omogućuje da se znanja o jednoj pojavi stiču i razvijaju iz ugla različitih disciplina i nastavnih predmeta. To znači da integriran odnos na holistički (sveobuhvatan) način pristupa učenju i nastavi, i doprinosi povezivanju školskog učenja i stvarnog života i svijeta.

Osnov integriranog pristupa je obično neka tema.

TEMA je skup sadržaja koji potiču iz jednog ili više nastavnih predmeta (disciplina) čije je usvajanje osmišljeno i organizirano tako da pomaže učenicima da usvojene informacije integriraju u sistem pojmova i doprinosi razvoju njihovih umijeća, stavova i vrijednosti. Organiziranje i osmišljavanje učenja i nastave oko osnovnih pojmova doprinosi razvoju učenikove svijesti i razumijevanja, omogućuje da učenici uče kroz neposredne aktivnosti i osobno angažiranje, te tako stiču znanja o svijetu u kojem žive.

Tematska nastava bi se grafički mogla predstaviti ovako:

Teme se određuju vodeći računa o: općim ciljevima i ishodima obrazovanja (ciljevi i ishodi obrazovanja u cjelini), ciljevima, ishodima i standardima postignuća pojedinačnih nastavnih predmeta koji učestvuju u realizaciji teme, razvojnim i uzrasnim osobinama učenika, kao i njihovim potrebama i interesovanjima, ali i potrebama i interesima samih učenika i roditelja da se kroz obrazovanje i odgoj kod djece i učenika izgrađuju relevantna, kao i praktična znanja i umijeća, i postavi valjan temelj za daljnje obrazovanje.

Definiranje teme na osnovu integracije sadržaja podrazumijeva da tema ima i strukturu čiji elementi su: naziv teme, cilj / ciljevi teme koji predstavljaju integraciju općih ciljeva obrazovanja i ciljeva pojedinačnih nastavnih predmeta; ishodi koji se definiraju u odnosu na ciljeve i koji su rezultat integracije općih i predmetnih ishoda; standardi postignuća za kraj ciklusa i nivoa obrazovanja; sadržaji koji su integrirani oko problema, pojma ili pojave; metode rada i aktivnosti učenika i nastavnika; vrednovanje rezultata; planirano vrijeme za realizaciju.

1.5 KROSKURIKULARNO I MEĐUPREDMETNO PODRUČJE

Kroskurikularno i međupredmetno područje je usmjereno na razvijanje, prije svega, tipičnih kroskurikularnih kompetencija: socijalne i građanske kompetencije, te samoinicijativnosti i poduzetničke kompetencije. Obuhvata tri osnovne: karijerna orijentacija, antikorupcija i poduzetništvo. Vijeće ministara BiH potpisalo je Strategiju učenja o poduzetništvu u obrazovnim sistemima u BiH 2012.-2015., Strategiju za borbu protiv korupcije (2009.-2014.) i Strategiju za borbu protiv korupcije (2015.-2019.) gdje je APOSO navedena kao jedna od institucija koje su obavezne provoditi ove strategije u komponenti obrazovanja.

Ovo područje sa svojim cjelinama je okarakterizirano više od ostalih sljedećim elementima:

Ciljevi ovog područja ne mogu biti u vezi samo sa jednim predmetom, nego zahtijevaju uvezivanje kurikuluma i međupredmetnu povezanost;

Promoviraju timski rad i pristup međupredmetnim sadržajima i međupredmetnim nastavnicima;

Odnose se na ključne kompetencije koje same po sebi ne mogu biti u vezi sa samo jednim predmetom.

PODUZETNIŠTVO

Iako se poduzetništvo najviše dovodi u vezu sa svijetom poslovanja i prikladno tome opisuje kao djelatnost pojedinca ili grupe, u kojoj se određeni kapital ulaže kako bi se ostvario profit, poduzetništvo možemo shvatiti mnogo šire. Ono podrazumijeva prepoznavanje prilika, evaluacije tih prilika, pripremanje planova za realizaciju ideja te preuzimanje rizika na koje se može naići tokom ostvarivanja ideja. Poduzetništvo je danas vrlo važno jer je, prije svega, u funkciji zapošljavanja i rada, ali i aktivnog djelovanja u socijalnom okruženju. Danas, više nego ikada, važno je razvijati poduzetništvo kod mladih ljudi. Jasno je da je podsticaj za poduzetničko učenje potekao iz privrede i jačanja konkurentnosti društva. Evropska zajednica od 2000. godine razvija brojne politike potpore poduzetništvu kako bi pospješila ekonomski rast i osnažila zemlje članice i zemlje u predpristupnom procesu. Najrelevantniji razvojni dokumenti Evropske zajednice⁵ prepoznaju poduzetništvo kao ključni faktor konkurentnosti, ekonomskog razvoja, zapošljavanja i dinamiziranja ekonomije zasnovane na znanju. Osnovni cilj savremenih obrazovnih sistema je razvoj kompetentnih učenika i budućih građana, zaposlenih, stručnjaka, poduzetnika, a vizija društva zasnovanog na znanju je vizija društva kompetentnih ljudi čije su ideje, inovacije i znanje osnovni pokretač razvoja. Napredno društvo se zasniva na poduzimljivim ljudima i poduzetničkoj aktivnosti. Poduzetništvo je prisutno na globalnom nivou i može se vidjeti svugdje, i u zemljama u razvoju i u industrijskim supersilama. Sve veća automatizacija proizvodnje, nepredvidljivost budućih zanimanja i svijeta rada, promjenljivost potreba za uslugama i proizvodima, ukazuju na to da će oblast ljudske kreativnosti i inovativnosti biti jedan od glavnih stubova kompetitivnih privreda, a samozapošljavanje sve učestaliji oblik zapošljavanja.⁶ Ovaj opći kontekst života i rada u 21. vijeku traži nove, drugačije odgovore od sistema obrazovanja, koji su zasnovani na principima prenošenja predmetno fragmentiranih znanja, što važi i za poduzetnička znanja koja se tradicionalno izučavaju u okviru ekonomskih disciplina. Razvijanje kompetencija, odnosno osposobljavanje učenika da znanja stečena u školi koriste u složenim uvjetima života i rada, postalo je osnovno polazište savremene nastave i učenja. Samoinicijativnost i poduzetnička kompetencija je identificirana kao jedna od ključnih, općih, transverzalnih kompetencija kako na nivou zemalja Evropske zajednice, tako i u regiji i u BiH. I kao takva, ona ne pripada ekskluzivno ekonomskom i stručnom području, sa čim se često brka, ne izučava se kao oblast znanja ili predmet na određenom uzrastu⁷, ona je dio cjeloživotnog učenja i u formalnom obrazovanju se razvija tokom cijelog školovanja, bez obzira na to da li će učenici birati samozapošljavanje ili druge opcije u karijeri.

⁵ Lisabonska strategija (2000.), *Strategija Europa 2020 - Strategija pametnog, održivog i inkluzivnog rasta* (2009.), i *Evropska povelja o malim i srednjim poduzećima* (2000.), *Akt o malom biznisu* (2008.).

⁶ Prema podacima Svjetske banke, 30% svjetske populacije su samozaposlenici, i taj trend će se ubuduće povećavati <http://data.worldbank.org/indicator/SL.EMP.SELF.ZS>

⁷ Predmet o poduzetništvu, virtualnom preduzeću ili preduzeću za vježbu, reformom stručnog obrazovanja u BiH i regiji uveden je kao poseban ili izborni za učenike većine stručnih škola i predaju ih nastavnici ekonomskih predmeta. Ovaj predmetni pristup poduzetničkog učenja se odnosi samo na one učenike koji su obuhvaćeni užim stručnim obrazovanjem, i to na kraju školovanja u posljednjim razredima.

U našoj zemlji, u kojoj je stopa nezaposlenosti mladih daleko iznad bilo kakve tolerantne mjere, izgradnja poduzetničkog duha je imperativ obrazovnog sistema jer samo tako možemo dati u ruke mladim ljudima vještine potrebne za njihovo zapošljavanje i uspjeh na tržištu rada.

Da bi neko bio uspješan u poduzetništvu, on treba razviti povjerenje u sebe i svoje potencijale, biti sposoban kreativno razmišljati, biti uporan i istrajan na putu ostvarenja ciljeva ne posustajući na preprekama, stalno tragati za novim znanjima i spoznajama, biti spreman preuzeti rizik, te biti u stanju povezivati se sa ljudima i održavati dobre odnose.

Poduzetništvo je primjer tipične kroskurikularne domene koja ne može biti u vezi samo sa jednim predmetom jer zahtijeva izgradnju vještina iz svih domena u kojima se učenici obučavaju.

Analize nastavnih planova i programa te obrazovnih praksi pokazuju da i sada mi radimo na sadržajima iz kroskurikularnog područja, s tim da oni moraju postati vidljiviji, sistematičniji i razvijeniji kako bi se ostvarili što pozitivniji obrazovni efekti.

KARIJERNA ORIJENTACIJA

Karijerna orijentacija u 21. vijeku podrazumijeva pomoć učenicima da steknu znanja i vještine koje će im pomoći da donose zrele i informirane odluke o odabiru zanimanja i razvoju karijere tokom čitavog svog života. Karijera se danas shvata kao cjeloživotna sekvenca radnih iskustava. Karijera je ono što čovjek doživljava kao iskustva i aktivnosti u poslovnom, porodičnom i društvenom životu. Nekada se na karijeru gledalo isključivo kao na niz napredovanja (objektivna karijera), dok danas govorimo o tome da je karijera ono što pojedinac doživljava kao svoju karijeru (subjektivna karijera). Da bi svaka osoba mogla upravljati svojom karijerom, važno je da stekne znanja i vještine koje će joj omogućiti da 1) u svakom trenutku može procjenjivati svoje karakteristike i interese, 2) može procjenjivati mogućnosti i zahtjeve na tržištu obrazovanja i rada, i da 3) može donositi odluke koje će biti najpovoljnije za nju/njega.

Iz samog opisa vidimo koliko je važno da se ovim područjem bavimo u svakom predmetu i svakom elementu obrazovanja, jer stari način testiranja učenika i jednokratnih priča o odabiru zanimanja jednostavno nisu dovoljni za moderno društvo. Stoga, profesionalno informiranje, obrazovanje i savjetovanje – trebaju biti kontinuirana kroskurikularna aktivnost i cilj odgoja i obrazovanja.

ANTIKORUPCIJA

Naša država je opterećena korupcijom u gotovo svakom segmentu života i djelovanja. U obrazovnom sistemu korupcija je, također, prisutna u različitim oblicima. Korupcija u obrazovanju se može definirati kao “sistematsko korištenje javnog djelovanja zarad privatnih interesa, što ima za posljedicu značajno narušavanje pristupa obrazovanju, kvaliteti i jednakosti svih uključenih u obrazovnom sistemu” (Hallack & Poisson, 2001). Korupcija u obrazovanju ima ozbiljne negativne ekonomske, političke i socijalne posljedice, jer obrazovanje predstavlja javnu sferu koja ima najveći uticaj na sudbinu i uspjeh mladih u jednom društvu. Glavne ekonomske posljedice se uglavnom dovode u vezu sa neoporezovanim zaradama (siva ekonomija) koje sistematski osiromašuju jedno društvo, te neadekvatno odabranim vođama i rukovodiocima (vođe i rukovodioci koji nisu dovoljno obrazovani).

Socijalne posljedice korupcije u obrazovanju su štetne kao i ekonomske posljedice.

Korupcija u obrazovanju narušava kvalitet obrazovanja. U visoko korumpiranim sistemima ne postoji mogućnost da znate što se nalazi iza postignuća učenika – stvarno znanje i kompetencija ili ništa.

Korupcija narušava dinamiku učenja i podučavanja – nastavnici mogu biti puno manje spremni da se ulažu u podučavanje, a učenici u učenje. Time znanje i učenje gube na važnosti, što dovodi do smanjenja stvarnog obrazovnog nivoa društva i njegove sposobnosti da prati razvoj i konkuriše drugim društvima.

Korupcija ozbiljno narušava jednakost u obrazovnom sistemu – svako društvo bi trebalo garantirati svojim članovima uspjeh baziran na njihovim sposobnostima i zalaganju, a ne baziran na socio- ekonomskom statusu, porodičnim vezama ili pripadnosti nekoj od društvenih kategorija. Korupcija posebno opterećuje članove društva nižeg socio-ekonomskog statusa i sprečava njihov napredak na društvenoj ljestvici, te ostvarivanje njihovih punih potencijala.

Negativne posljedice korupcije i u drugim segmentima društva narušavaju jednakost i čine da se društvo ne može razvijati.

Borba sa korupcijom ima dva smjera. Jedan je kažnjavanje počinitelja, a drugi je prevencija korupcije. Prevencija korupcije upravo se ostvaruje kroz odgoj i obrazovanje mladih o tome šta se sve podrazumijeva pod pojmom korupcije, koje su posljedice korupcije i kako se možemo boriti protiv korupcije kao individue i kao društvo.

U prevenciji korupcije sa mladim ljudima poseban naglasak se stavlja i na razvijanje otpornosti učenika na pritiske vršnjaka i prilagođavanje vlastitih odluka i ponašanja onome "što svi rade". U suštini, rad sa učenicima na prevenciji korupcije ima za cilj "stvaranje" glavnih nosilaca promjene društvene paradigme u kojoj je koruptivno ponašanje prihvaćeno zbog uvjerenja da "su svi drugi spremni za korupciju, pa zašto bih ja onda radio/la nešto drugačije".

Borba protiv korupcije spada u izgradnju socijalne i građanske kompetencije, a koja mladim ljudima omogućuje zrelo i konstruktivno socijalno i građansko djelovanje ne samo u Bosni i Hercegovini, nego na bilo kojem mjestu gdje odluče nastaviti svoj život i karijeru.

2. KOMPONENTA PODUZETNIŠTVO

2.1 AKTIVNOSTI KOJIMA RAZVIJAMO PODUZETNIČKU KOMPONENTU U ŠKOLI

Indikatore ishoda poduzetničke komponente možemo grupisati u dvije kategorije.

Prvi i treći ishod se odnose na poduzetno djelovanje. U indikatorima prvog ishoda fokus je na distinkciji pojma poduzetništva i poduzetnog djelovanja. Indikatori trećeg ishoda se odnose više na razvoj transverzalnih poduzetničkih vještina kao što su komunikacija, prezentacija, vještine planiranja, rješavanje problema, samoevaluacija, timski rad i stavovi kao što su samopouzdanje, poduzimanje inicijative, kritičko mišljenje i odnos prema javnim dobrima. Ovi ishodi većinom se mogu postizati u okviru nastavnih aktivnosti, izborom onih sadržaja nastave u kojima nastavnik prepoznaje mogućnost razvoja ishoda, te izborom metoda i oblika nastave.

Drugi ishod se odnosi na poznavanje poslova i procesa u kojima je poduzetništvo primijenjeno. Njegovi indikatori se odnose na osnovnu ekonomsku i finansijsku pismenost – pojmove poput "usluge", "proizvod", tržište, budžet, finansijske institucije i dokumenti, znanje o mogućnostima svijeta rada, volonterskom radu i vještinama projektnog ciklusa. Ovaj ishod i njegovi indikatori, bivajući specifično poduzetnički, najbolje se mogu razvijati u okviru projektnih, vannastavnih aktivnosti i razvojem partnerstva škola.

2.1.1. RAZVOJ PODUZETNIŠTVA U OKVIRU NASTAVNIH AKTIVNOSTI

Razvoj poduzetništva na nivou predmetnih programa (unutar predmeta)⁸

U okviru svih nastavnih predmeta je moguće nastavne aktivnosti koncipirati tako da se, pored ostvarivanja osnovnih ciljeva u vezi sa predmetnim programom, ostvaruju i ishodi koji se tiču poduzetništva. Sa izuzetkom rijetkih nastavnih tema u pojedinim predmetnim programima, nastavnik može aktivnosti osmisliti tako da učenici rade u grupama ili timovima, da se od učenika očekuje da donose odluke, da međusobno pregovaraju i komuniciraju, da biraju načine prezentiranja svog rada, da realiziraju učeničke projekte, tj. da stavljanjem učenika u specifične situacije i uloge kod njih razvija poduzetnički duh.

Matematika i prirodne nauke

Poduzetničko učenje u nastavi matematike se ogleda kroz povezivanje nastavnih sadržaja sa realnim životnim i radnim okruženjem – primjena matematike u sportu, građevinarstvu, finansijama, istraživanju tržišta, tehnici i dr.:

- istraživanje unutar škole, analiza rezultata i korištenje grafikona u prezentacijama;
- pravljenje ličnog budžeta;
- procjena troškova za organiziranje ekskurzije, izleta, manifestacije;
- primjena prosječne vrijednosti za različite cijene istog proizvoda;
- izračunavanje neophodne količine / veličine materijala za pravljenje proizvoda / usluge;
- korištenje procentualnih obračunavanja u trgovini;
- provođenje istraživanja u školi, analiza rezultata i korištenje grafičkih prikaza pri prezentiranju;
- statističko, tabelarno i grafičko predstavljanje podataka.

⁸ <http://www.seecel.hr/UserDocsImages/Uputstvo%20PREDUZETNICKO%20UCENJE%20final.pdf>

Tjelesni odgoj

Nastava tjelesnog odgoja omogućuje primjenu čitavog niza poduzetničkih sadržaja koji dopunjuju i produbljuju sadržaje iz predmetnog programa:

- igre bazirane na saradnji i timskom radu;
- razvoj takmičarskog duha u štafetnim igrama;
- razvoj upornosti i proaktivnosti u problemskim igrama;
- razvoj odgovornosti, timskog rada i takmičarskog duha u timskim sportovima;
- prihvatanje na pravi način i uspjeha i neuspjeha u školskim krosevima;
- razvoj razumijevanja važnosti zdravih stilova života.

Geografija

Primjena poduzetničkog učenja u nastavi geografije moguća je u temama koje se odnose na turizam, transport, putovanja, industriju, demografiju, tržište rada, zaštitu životne okoline i sl.:

- razvoj poduzetničkog razmišljanja u diskusiji o lokalnim i globalnim pitanjima kao što su turizam, prehrambena industrija, problem nedostatka hrane;
- komparativne prednosti privrede jedne zemlje naspram druge;
- omogućivanje učenicima da razmišljaju globalno, a djeluju lokalno na planu zaštite životne okoline i održivog razvoja, uređenjem školskog dvorišta / učionice, na teme o reciklaži, zaštiti voda itd.;
- razvoj poduzetničkog načina razmišljanja diskusijama o lokalnim i globalnim problemima koji se tiču zagađenja, klimatskih promjena i sl.;
- analiza statističkih podataka, grafičkih prikaza, geografskih karata i priprema prezentacija;
- razumijevanje značaja očuvanja životne okoline i razvoj ekološke svijesti;
- razumijevanje odnosa i međuzavisnosti prirodnog okruženja, načina života i svijeta rada.

Historija

Poduzetničko učenje u nastavi historije pomaže učenicima da bolje shvate društvene procese u prošlosti, probleme s kojima se ljudi suočavaju, njihove stavove i uvjerenja, aktivnosti i događaje u kojima učestvuju. To omogućuje učenicima da razumiju i da se bolje upoznaju sa društveno-ekonomskom sredinom u prošlosti i tako bolje razumiju svoju ulogu u budućem razvoju društva:

- posjeta lokalnim historijskim spomenicima sa ciljem povezivanja predmeta s lokalnom historijom;
- provođenje istraživanja iz historije;
- pisanje radne biografije (CV) historijski poznatih osoba;
- kritička i samostalna analiza historijskih činjenica radi formiranja uravnoteženih i realnih stavova o historijskim događajima;
- organiziranje muzejske izložbe u školi;
- pravljenje prezentacija o historijskim temama;
- istraživanje poduzetničke kulture kroz historiju i analiziranje čuvenih poduzetnika i njihovog načina rada;
- analiza posebnih tema u vezi sa zapošljavanjem i tržištem rada i njihovim uticajem na društveno-ekonomsku situaciju u lokalnoj zajednici i državi;
- kvizovi iz historije i igre;
- promjene u oblasti rada i organizaciji posla.

Jezici (maternji i strani jezici)

U nastavi jezika, maternjeg i stranih, poduzetničko učenje pomaže razvoj pisane i usmene komunikacije, razvoj generičkih vještina i izgradnju poduzetničkih stavova. Nastava jezika je veoma pogodna za sve oblike poduzetničkog učenja, i veoma je važna za sticanje samopouzdanja kroz razvoj vještine prezentiranja i javnog nastupanja:

- učenički projekt – školski časopis koji obrađuje društveno- ekonomske teme koje su interesantne i bliske učenicima;
- osmišljavanje i realizacija reklamnih kampanja – promocija jednodnevnih izleta;
- pisanje različitih članaka, oglasa i sl.;
- rad na školskoj web prezentaciji;
- debatni i književni klubovi;
- „prevodilački biro“ – prevođenje;
- dramatizacija tekstova;

- izrada tematskih rječnika;
- istraživanje određene socio-ekonomske teme i izrada eseja u zadatim rokovima;
- pisana komunikacija, izrada prezentacija, novinskih tekstova, oglasa, reklama; školske novine, pozorište, sajam knjiga i dr.;
- intervju sa uspješnim poduzetnicima iz lokalne sredine;
- osmišljavanje brošura, letaka, jelovnika na maternjem i nekom drugom jeziku za lokalne firme i ugostitelje;
- reklamna poruka.

Prirodne nauke

U nastavi fizike, hemije i biologije, poduzetničko učenje se može integrirati sa aktivnostima koje su bazirane na eksperimentima, grupnom i timskom radu, praktičnim aktivnostima, ali i sadržajima koji se bave prirodnim resursima i energijom. Neki od primjera:

- zdrava ishrana, priprema jelovnika, potrošačko trošenje, troškovi (biologija);
- korištenje hemijskih supstanci u proizvodnji hrane i prerađivačkoj industriji;
- organska hrana naspram konvencionalne hrane, oportunitetni troškovi;
- potražnja i ponuda proizvoda (određene vrste hrane);
- mogućnosti korištenja obnovljivih izvora energije.

Informatika

Poduzetničko učenje u informatici se može primijeniti kroz praktična znanja u oblastima kao što su statistička analiza, razvoj jednostavnih aplikacija, pravljenje različitih jednostavnih baza podataka za školu ili lokalnu zajednicu, izrada školskih novina, publikacija i promotivnih materijala (web sajтови, video zapisi, brošure itd). Na taj način učenici prepoznaju važnost informacionih tehnologija u savremenom društvu, bilo u oblasti poslovanja ili za osobne potrebe:

- upotreba IT za prikupljanje, analizu i prezentiranje rezultata različitih istraživanja;
- upotreba IT za izradu postera, magazina, brošura, školskih novina;
- upotreba programa za rad sa video materijalima radi izrade filmova o školi i lokalnoj zajednici;
- izrada internet prezentacija za poduzeća u lokalnoj zajednici;
- izrada pomoćnih materijala za učenje i njihovo publiciranje na web sajtu škole.

Likovna kultura

U nastavi likovne kulture, pored vještina koje učenici stiču, velika je mogućnost za izbor tema koje omogućuju da se likovni problemi koje učenici savladavaju integriraju s poduzetničkim učenjem:

- organiziranje izložbe o radu umjetnika;
- izrada postera koji promovira određenu komercijalnu aktivnost;
- grupni likovni radovi učenika;
- likovne intervencije u različitim prostorima škole;
- izrada radova za potrebe likovnih konkursa, priprema i slanje radova, analiza rezultata;
- dizajn proizvoda;
- vizualne komunikacije.

Razvoj poduzetničke kompetencije kroz međupredmetno povezivanje na osnovu zajedničke teme

PRIMJER: Prilikom globalnog i operativnog planiranja, nastavnici izabiru temu „Voda“. Ovom temom će se baviti jedno tromjesečje svi učenici škole kroz različite nastavne predmete. U nastavi maternjeg jezika će analizirati tekstove iz književnosti koji se odnose na vodu, kao i umjetničku predstavu ovog pojma u književnosti; likovna kultura – vizualne predstave vode; muzička kultura – voda kao inspiracija kompozitorima; u nastavi matematike će se baviti zapreminom i mjerenjem vodostaja; u nastavi hemije će učiti hemijski sastav vode; u biologiji o vodi kao jednom od izvora života, vodi kao staništu u kojem žive biljke i životinje, voda u organizmu čovjeka; u fizici fizičkim svojstvima vode; u nastavi historije o nastanku prvih država pored rijeka i mora, o nastanku gradova pored vode, vodenim kanalima kao odbranama od neprijatelja, vodi kao granici među državama; u geografiji o hidrosferi i vodenim površinama na Zemlji; tjelesni odgoj – vodeni sportovi.

Pored ovoga, na časovima će učenici imati i istraživačke zadatke koji će se odnositi na istraživanje i ispitivanje voda u lokalnoj sredini u prošlosti i danas.

Primjeri dobre prakse projekta ELES.BA:

Primjer 1.: Nastavnici i učenici OŠ „Musa Ćazim Ćatić“ u Zenici obradili su temu „Voda“ u svim predmetima viših razreda osnovne škole. Nastavnica engleskog jezika na sljedeći način je dala opis nastavnog časa na kojem je razvijala poduzetničku kompetenciju kroz pripremu:

Uvodni dio časa: Na tabli je napisana riječ „water“ (voda). Od učenika se traži da dopišu na tabli ono čega su se najprije sjetili kao asocijacije na vodu i da na tabli prezentiraju u formi „brain map“ ili mape uma. MAPA UMA se često koristi u obrazovanju kao metoda kojom se generiraju, vizualiziraju, strukturiraju i organiziraju informacije, odnosno riješe problemi ili donesu odluke. Učenici su naveli riječi: health/zdravlje, tea/čaj, drink/piće, glass/čša, litre/litar, vital/vitalnost, important/važno, river/rijeka, ocean/ocean, cleaning/čišćenje, shower/tuš, rain/kiša, liquid/tečnost, mineral/mineralna, fresh/svježa. Svaki učenik je imao priliku napisati po jednu riječ ili više. Zatim je nastavnica skupa sa učenicima pročitala riječi i pitala učenike da ih sastave u smislene nizove i pokažu znanja iz gramatike i vokabulara. Ovako su učenici sortirali asocijacije:

glass /drink of
water drinking
water
spring / mineral / bottled / tap water
hot / cold / boiling
salt / fresh water
turn on / turn off the water
by water (by boat)
like water: used to show disapproval

čša / pijenje
vode pitka voda
izvorska / mineralna / flaširana / voda iz
slavine topla / hladna / ključala
slana / svježa voda
pustiti / zatvoriti vodu (iz
slavine) vodenim putem
(brodom)
kao voda: neispravan oblik

Glavni dio časa: Učenici su upoznati sa temom časa. Zatim, nastavnica jednom učeniku daje pitanja (koji se za to dobrovoljno javi) da ih postavlja drugim učenicima, i oni sami vode diskusiju na engleskom jeziku, a nastavnica samo posmatra. Ovako su učenici postali opušteniji i aktivno su sudjelovali u odgovorima i izražavali svoje mišljenje.

- In average human body is made of how many percent of water?
- Did you know that 10 litres of water are used to make one sheet of paper?
- Water is made up of what two elements?
- The solid state of water is known as what?
- Water freezes at what temperature?
- Ice sinks in the water. Is it true?
- How long could we live without water?
- How much water do we need on a daily basis?
- What can we do to help protect water?
- Why can't people drink sea water?
- Is bottles water safer than tap water?
- Where can water be found?

- Koliko je procenata vode u prosječnom ljudskom tijelu?
- Da li ste znali da je 10 litara vode upotrijebljeno da bi se napravio jedan list papira?
- Voda se sastoji od koja dva elementa?
- Čvrsto stanje vode je poznato kao šta?
- Na kojoj temperaturi se voda zamrzava?
- Led tone u vodu. Da li je to istina?
- Koliko dugo možemo živjeti bez vode?
- Koliko vode je potrebno svakodnevno?
- Šta možemo uraditi da bismo zaštitili vode?
- Zašto ljudi ne mogu piti morsku vodu?
- Da li je flaširana voda sigurnija od vode iz slavine?
- Gdje se voda može naći?

Nakon završene diskusije, nastavnica dijeli učenike u 4 grupe i svakoj grupi daje jedan zadatak. U okviru grupa učenici biraju reportere (koji će predstaviti mišljenje i rad grupe). Učenicima se daje 15-20 minuta da završe zadatak.

Zadaci:

Grupa 1 i 2: Napraviti naljepnicu za flašu vode koju je nastavnica pripremila. Dati naziv vodi. Od učenika se očekuje kreativnost i razmišljanje o tome šta bi najbolje prodalo flašu vode.

Grupa 3: Učenicima se daje flaša vode sa običnom naljepnicom, objasni im se da je to kvalitetna voda, ali naljepnica je obična. Učenici treba da razmisle koja bi cijena vode bila i zašto. Ovako učenici razmišljaju šta prodaje dobru vodu, kvaliteta ili izgled?

Grupa 4: Osmisliti reklamu za flašu vode sa slikama i logom – od učenika se očekuje kreativnost i razmišljanje.

Završni dio časa: Učenici kratko izlažu ono što su osmislili, napisali i uradili. Svi učenici imaju priliku izraziti svoje mišljenje i učinak svog rada, kao i rada svog tima.

Utisak nastavnice: U razredu je vladala pozitivna atmosfera i motiviranost. Svaka grupa je aktivno radila na zadatku, svi učenici su bili uključeni i razmjenjivali ideje. Na kraju časa su izrazili vlastito mišljenje o tome koja je voda zdravija, šta misle o prodaji i kupovini vode. Svaka grupa je imala priliku sugerirati drugoj grupi šta su mogli bolje uraditi i šta im je bilo dobro. Učenici se nisu slagali o cijeni vode jer je svako imao svoje mišljenje, ali su ipak poštovali stavove drugih. Sami su osmislili marketing, izgled i odredili cijenu proizvoda, baziranu na istinitim činjenicama. Učenici su shvatili da kvalitet prodaje proizvod, ali i dobra reklama. A ono što je jednako važno, jeste da su uživali u nastavi jer su pretvarali svoje ideje, stavove, kreativnost i mišljenje u riječi i djela.

2.1.2. RAZVOJ PODUZENTIŠTVA U OKVIRU PROJEKTNIH AKTIVNOSTI

Važan element popularizacije projektnog rada kao efikasne metode rada je *potreba da se obrazovanje prilagodi društvu koje se mijenja*. Škole se moraju prilagoditi novom vremenu koje traži obrazovane ljude koji, pored stručnosti u specifičnoj oblasti, moraju biti osposobljeni za planiranje, komuniciranje i saradnju, rješavanje problema, ispitivanje uzroka i posljedica, argumentirano zastupanje sopstvenog mišljenja i uvažavanje tuđeg, informatički pismeni i da teže ka cjeloživotnom učenju.

Učenički projekti se odnose na problemski i istraživački usmjerene nastavne i vannastavne aktivnosti. Uvažavaju inicijativu učenika u procesu učenja i njegovu unutrašnju motivaciju, i time stavljaju učenika u poziciju subjekta, a ne objekta, tj. glavnog nosioca procesa obrazovanja, a nastavniku dodjeljuju ulogu „pratioca“ procesa samostalne konstrukcije znanja (uloga facilitatora i mentora). Mentorski odnos omogućuje visok nivo individualizacije procesa obrazovanja, gdje su sve intervencije nastavnika osmišljene prema stvarnim potrebama učenika. Učenje kroz projektni rad nije samo način učenja već i način rada. Kad učenici nauče da preuzmu odgovornost za sopstveno učenje, onda smo uspjeli postaviti temelje načina rada koji će oni primjenjivati kad postanu odrasli ljudi.

Projektni zadatak može biti individualni ili grupni, može obuhvatiti rad u školi i kod kuće, može biti zadatak u sklopu jednog ili više predmeta.

2.1.3. RAZVOJ PODUZETNIŠTVA U OKVIRU VANNASTAVNIH AKTIVNOSTI

Vannastavne aktivnosti u školama mogu biti povezane sa konkretnim predmetima, ali mogu biti i one koje spadaju u specifične sfere interesovanja i potreba učenika. Već smo naveli da učenički projekti mogu biti realizirani kako u okviru nastavnih, tako i vannastavnih aktivnosti.

Poduzetnička kompetencija se razvija u okviru različitih projekata poduzetničke prirode i partnerstva škole, učestvovanjem na sajmovima i takmičenjima (npr., takmičenja za najbolji biznis-plan, takmičenje učeničkih i omladinskih poduzeća i sl.).

Poduzetničke škole uspostavljaju partnerstva: između obrazovnog sektora, poslovne zajednice i kreativne industrije, i imaju koristi od angažiranja partnera koji osiguravaju ekspertizu za projekte poduzetništva i usavršavanje nastavnika u školama. Škole uspostavljaju partnerstvo sa vanjskim organizacijama: umjetnici, dizajneri, arhitekte i naučnici pomažu školama i nastavnicima da podrže kreativnost i podignu aspiracije i dostignuća učenika i mladih. Primjeri pokazuju da dugoročni odnosi između kreativnih radnika i škola imaju pozitivan uticaj. Poduzetničke institucije i edukatori učestvuju u vršnjačkom učenju i razmjeni – na lokalnom, regionalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou.

ŠKOLSKO PARTNERSTVO je partnerstvo između škole i institucije iz lokalne zajednice: poduzeća, općine, kulturne organizacije, mjesne zajednice, privredne komore, zavodi za zapošljavanje, socijalne agencije, poljoprivredne zadruge, mediji, fakulteti ili univerziteti, organizacije koje se bave sportom ili rekreacijom, NVO, druge škole i sl. Tri su dominantna modela prepoznata:

- Partnerstvo sa lokalnom zajednicom – zajedničko za opće obrazovanje, koje treba da razvijaju ovu vrstu partnerstva. Moguće institucije: lokalni mediji, zdravstvene institucije, policija, NVO, druge škole, domovi za starije osobe i druge institucije.
- Partnerstvo sa biznis okruženjem – zajedničko za opće obrazovanje, koje treba da razvijaju ovu vrstu partnerstva i mogu se ticati učeničke profesionalne orijentacije - posjete učenika kompanijama – dobijanje uvida u procese rada, poduzetnici učestvuju u nastavi održavanjem predavanja.
- Projektni pristup – učenici uspostavljaju i vode projekte.

Primjer 2:

JUOŠ „Georgij Stojkov Rakovski“ je ostvarila partnerstvo sa Banjalučkim velesajmom, i prilikom održavanja međunarodnih sajмова će imati svoj stalni štand na kojem će moći predstaviti svoje radove o relevantnoj temi:

- učenici imaju *facebook* grupu putem koje će davati obavijesti o svim planiranim aktivnostima;
- povodom proslave 8. marta učenici će izložiti svoje radove u holu škole (oslikavanje predmeta dekupaž tehnikom, izrada osmomartovskih čestitki, oslikavanje šolja);
- na Banjalučkom velesajmu se održava sajam građevinarstva i učenici rade na izradi maketa koje će predstaviti na svom štandu;
- učenici će uraditi istraživanje u naselju o temi „Najpoželjniji gradovi za turističku posjetu“. Na osnovu rezultata istraživanja, učenici će na radionicama srpskog jezika, tehničkog odgoja, likovne kulture, informatike, biologije i stranih jezika razvijati turistički vodič i suvenire odabranih gradova, kao i Banje Luke. Na međunarodnom sajmu turizma i ugostiteljstva, učenici će izložiti svoje radove.

Zarađeni novac je namijenjen opremanju učionica i finansiranju školskih izleta učenika.

Globalna sedmica poduzetništva je svjetska promotivna kampanja podizanja poduzetničke svijesti kod mladih ljudi, i održava se širom svijeta od 14. do 20. novembra.

2.1.4. RAZVOJ PODUZETNIŠTVA KROZ ŠKOLSKE (VANNASTAVNE) AKTIVNOSTI

Primjer 1: Izrada PR plana za vanjskog partnera

Čitajući novine nastavnik je primijetio vijest da je na teritoriji BiH svoju regionalnu poslovnicu otvorila jedna velika međunarodna građevinska kompanija. U vijestima se nalazila i informacija da će u narednom periodu kompanija raspisivati oglase za veliki broj radnih mjesta i da im je prioritet u planu aktivnosti za naredni period da osmisle dobru promotivnu kampanju prilagođenu lokalnom kontekstu.

Vidjevši u tome šansu za školu u kojoj radi, a i mogućnost da kod učenika razvija poduzetničke kompetencije, izvršio je anketiranje učenika radi prikupljanja podataka o zainteresiranosti učenika da oni naprave prijedlog da datoj kompaniji izrade PR (Publik Relation- Odnosi sa javnostima) plan.

Nakon što je oformljen tim učenika, napravljena je „strategija“ pristupa kompaniji i učenici su dobili timske zadatke, od čega je bilo najvažnije izraditi sam PR plan. U ovaj proces su se uključili i ostali nastavnici koji su učenicima pružili opće smjernice koje se tiču načina preciznog i gramatički ispravnog prenošenja poruke, ali i specifične vještine poput vještina pravljenja dobre vizualne prezentacije i vještina javnog nastupa.

Nakon nekoliko sastanaka sa predstavnicima kompanije i dobre prezentacije PR plana, kompanija je prihvatila ideju, a kasnije ga i realizirala.

Zauzvrat je ta kompanija renovirala školsko dvorište. Saradnja je nastavljena, pa je škola dobila bazen i fontanu u školskom dvorištu.

Primjer 2: Učešće u akcijama recikliranja otpada

Menadžment škole je potpisao sporazum s firmom koja se bavi recikliranjem otpada, ali se grupi nastavnika učinilo da ta saradnja nije sasvim zaživjela u školi i da učenici nisu posebno zainteresirani za ovu važnu društvenu temu. Dogovorili su se da pokrenu kampanju na nivou škole tako što su nastavnici biologije zajedno sa učenicima napravili plakate o temama koje se tiču negativnog uticaja otpada na okoliš, dok su nastavnici informatike, također zajedno sa učenicima, postavili obavijest o školskom partnerstvu s firmom koja se bavi recikliranjem otpada na školsku internet stranicu da bi ta informacija bila dostupna velikom broju učenika i njihovih roditelja. Iste sedmice nastavnici stranih jezika su na časovima kao nastavne materijale koristili članke iz stranih novina koji govore o problemu zagađenosti i važnosti reciklaže.

Pozvani su i predstavnici firme za recikliranje otpada da vrše edukaciju učenika o vrstama otpada i načinu razvrstavanja.

Školski menadžment onda je objavio takmičenje među grupama učenika (razredima) za prikupljanje što veće količine otpada jer spomenuta firma otkupljuje otpad uz napomenu da će se sredstva koja se dobiju kroz otkup otpada trošiti za poboljšanje standarda škole ili za sufinansiranje ekskurzija učenika kojima je to potrebno. U grupu koja odlučuje kako će se trošiti novac uključeni su predstavnici učenika.

Primjer 3: Izrada turističkog vodiča

Kroz program razmjene učenika turističkih škola koje podržava austrijska organizacija za saradnju u oblasti kulture i obrazovanja KulturKontakt, grupa učenika škola iz BiH je imala priliku posjetiti škole u Beču, Gracu i Lincu, i upoznati te gradove.

Po povratku u svoje sredine, i znajući da će ih uskoro posjetiti njihovi vršnjaci iz Austrije, učenici odlučuju da izrade turistički vodič nekoliko gradova koji se nalaze u regijama u kojima se nalaze škole. Kako su svjesni da to nije nimalo jednostavan poduhvat, u izradu turističkog vodiča uključuju i svoje nastavnike. Tako nastavnici prvo uspostavljaju saradnju sa svojim kolegama iz škola koje su uključene u program razmjene učenika i dogovaraju se oko vremenskog plana aktivnosti u različitim školama. Također, učenicima pomažu da se povežu tako što zajednički rade na formiranju grupe na *facebooku* i grupe za zajedničko elektronsko dopisivanje. Da ne bi predmetni sadržaji bili zapostavljeni, kroz predmet geografija, kada god je to moguće, referiraju na posebnosti njihovih gradova i regija, što se čini i kroz predmet biologija. Uvode i posebnu međupredmetnu sekciju – *Šta znam o zavičaju?*, gdje se bave historijom i kulturom gradova i regija (u predavanja o kulturi su uključeni i nastavnici likovne, muzičke kulture, književnosti).

Na kraju, učenici samostalno izrađuju turistički vodič gdje im u pisanju tekstova posebno pomažu nastavnici književnosti, u prevodu tekstova nastavnici stranih jezika, a nastavnici informatike u grafičkom oblikovanju. Nakon što je vodič izrađen, u saradnji s turističkom zajednicom je objavljen na njihovim web stranicama, i zajednički iznalaze sredstva za njegovu štampu, spremno iščekujući vršnjake iz inozemstva.

Primjer 4: Izrada web stranice škole

Stručna služba škole je nakon konsultacija sa nastavnicima odlučila učenike i njihove roditelje aktivno uključiti u život škole i na ulazu u školu postaviti dvije kutije (jednu za učenike, drugu za roditelje) u koje će biti ubacivani prijedlozi o tome šta škola može učiniti po pitanju veće vidljivosti njenih aktivnosti i bolje dostupnosti informacija koje se odnose na aktivnosti škole. U dogovoru sa razrednim starješinama je dogovoreno da se posebne informacije daju učenicima jer kada budu dežurni, osim što svakako imaju pravo svakodnevno davati prijedloge, bit će odgovorni za davanje informacija roditeljima o mogućnostima davanja prijedloga.

Nakon što su prikupljene informacije, nastavnici su zajedno sa predstavnicima svakog odjeljenja, razvrstali odgovore u nekoliko kategorija, izdvojili prijedlog koji ima najviše glasova, a koji je u trenutnim okolnostima najostvarljiviji, i učenicima dali zadatak da argumentirano i ukratko navedu razloge zašto su neki prijedlozi odbijeni, odnosno da daju objašnjenje zašto neki od prijedloga ne mogu biti posmatrani kao prioriteta.

Kako je prijedlog koji je pobijedio bio izrada web stranice škole, stručna služba je javno istakla obavijest koja sadrži poziv za prijavu učenika koji žele učestvovati u ovoj aktivnosti. Po završetku prijava učenika, oformljen je učenički tim za izradu web stranice škole. Aktivnosti izrade su potpomogli i školski IT klub i učenici koji pohađaju informatičku sekciju. Nastavnici različitih predmeta učenike su pomagali u prikupljanju podataka i fotografija, a obradi tekstova i grafičkih prikaza se pristupilo nakon što su učenici naučili raditi na web softverima. U pisanju tekstova učenicima su se priključili i nastavnici jezika, a menadžment škole svoj doprinos je dao u vidu pružanja praktičnih informacija.

Kasnije, ova grupa je podržana tako što je postala grupa koja trajno uređuje školsku web stranicu, a stručni saradnici su u razgovorima sa učenicima uvidjeli još jednu dobit ovako organiziranih aktivnosti jer je značajan broj učenika ovu izradu posmatrao kao prvu referencu da svoje usluge ponude i drugim zainteresiranim stranama (udruženjima, firmama, organizacijama).

KOMPONENTA KARIJERNA ORIJENTACIJA

AKTIVNOSTI KOJIMA SE RAZVIJAJU VJEŠTINE UPRAVLJANJA KARIJEROM U OKVIRU PREDMETA

Karijerna orijentacija se može provoditi u okviru niza aktivnosti koje se uobičajeno rade tokom nastave.

Neke generalne smjernice za sve predmete su:

1. Spoznaja o samom sebi i vlastitim karakteristikama
 - Pitati učenike koja su im znanja i vještine potrebne za savladavanje predmeta, te šta misle koja znanja i vještine će razviti tokom školske godine. Nakon toga, diskutirati sa učenicima kako će ta znanja i vještine biti primjenljive u budućnosti, daljnjem školovanju ili zapošljavanju.
2. Istraživanje mogućnosti
 - Svaki put kada planirate dodatnu aktivnost, razmislite i o pitanjima na koja bi učenici mogli odgovoriti a u vezi su sa karijernom orijentacijom. Naprimjer, ukoliko odlaze u posjetu, podstaknite ih da zaposlenike pitaju o njihovom školovanju i karijernom putu. Iskoristite važne događaje za učenike, naprimjer održavanje nekog velikog sportskog prvenstva, da istraže koja su sve zanimanja uključena u organizaciju i provođenje jednog takvog događaja.
3. Donošenje odluka na karijernom putu
 - Podstaknite učenike da budu pomagači mlađim učenicima iz vašeg predmeta. Pomozite im da shvate koje vještine će razviti kroz pomaganje (npr., komunikacijske, vještine podučavanja...). Razvijajte sa njima vještine potrebne na intervjuu kroz organizaciju intervju o temi iz vašeg predmeta.

KARIJERNA ORIJENTACIJA NA NIVOU PREDMETNIH PROGRAMA

Maternji jezik

Iskoristite posjete za pisanje izvještaja.

Dajte učenicima zadatak da intervjuišu člana porodice ili komšiju, te povežite intervju sa prezentacijama.

Iskoristite biografije poznatih ljudi kao inspiraciju za učenicka istraživanja budućih karijernih opcija.

Biologija i Tjelesni odgoj

Diskutirajte sa učenicima o tome kakvo okruženje najviše pogoduje radu i kako se može kreirati takvo okruženje.

Dajte im zadatak da istraže zdravstvene usluge i programe očuvanja zdravlja u lokalnoj zajednici, te koja su to zanimanja koja su uključena u očuvanje zdravlja ljudi, kao i koje su vještine i znanja potrebni da bi se radilo u takvim programima ili ustanovama.

Društvene discipline

Podstaknite ih da istražuju kako kontekst u kojem ljudi žive (urbano, ruralno, porodični milje...) utiču na odabir zanimanja u socijalnim grupama.

Diskutirajte kako diskriminacija i stereotipi mogu uticati na odabir zanimanja i razvoj karijere. Radite na razvoju individualnih planova za razvoj karijere.

Strani jezici

Podstaknite učenike da se raspitaju o zanimanjima u kulturi iz koje uče jezik i da uporede rad profesionalaca u našoj i drugoj kulturi.

Podstaknite ih da usvajaju termine na stranim jezicima iz područja odabira zanimanja i razvoja karijere.

Napišite sa njima njihove vještine ili pripremite CV na stranom jeziku.

Umjetnost

Diskutirajte sa učenicima o umjetničkim zanimanjima, šta sve mogu raditi umjetnici i koja su znanja i vještine potrebne za bavljenje raznim područjima umjetnosti.

Pripremite sa učenicima izložbu o temi "Zanimanja i karijera".

Matematika

Razgovarajte sa učenicima kako su matematički elementi u funkciji niza zanimanja na konkretnim primjerima.

Naučite ih kako da čitaju podatke i grafikone, i podatke u vezi sa tržištem rada i zapošljavanja.

Uradite sa njima malo istraživanje o temi iz karijerne orijentacije, pa statistički obradite podatke.

Predmeti iz prirodne grupe predmeta

Diskutirajte kako su tehnološke promjene doprinijele razvoju profesija, poslova i otvaranju novih zanimanja.

Pogledajte video sa nekim naučnikom ili organizirajte posjetu nekog naučnika od kojeg će naučiti više kako tehnološke promjene utiču na promjene u zanimanjima (npr., kako se hortikultura promijenila zbog ekologije, upotrebe ili zloupotrebe pesticida).

3.1.2. PRIJEDLOZI RADIONICA ZA RAD NA PREDMETNOJ NASTAVI ILI ČASOVIMA ODJELJENJSKE ZAJEDNICE

Svaka od predloženih radionica se može izvoditi na bilo kojem predmetu.

Radionica 1: koje vještine upotrebljavamo svakodnevno

Pričom o jednom uspjehu iz svoga života, učenici će uvidjeti koje vještine posjeduju i kako su one povezane sa odabirom budućeg zanimanja.

Ciljevi

Učenici će moći prepoznati vještine koje posjeduju. Uvidjet će da se vještine mogu razviti u školi, kući ili slobodnim aktivnostima, te će početi povezivati svoje vještine sa izborom zanimanja.

Ciljna grupa: učenici završnih razreda osnovne škole

Opis vježbe

Svaki će učenik napisati kratak opis jednog svog uspješnog događaja koji je organizirao samostalno ili u saradnji sa drugima. To može biti neki doživljaj s porodicom, postignuće u školi ili nekoj drugoj aktivnosti i slično.

Podijelite učenike u parove. Neka prvi učenik iz para pročita svoju priču drugome. Drugi će u njoj pokušati prepoznati sve vještine prvoga učenika koje su bile potrebne za uspjeh. Nakon toga, neka drugi učenik izvijesti prvoga koje je vještine opazio. Neka prvi učenik razmisli o njima i pokuša pronaći još situacija u kojima su mu te vještine koristile. Na kraju, neka prvi učenik zapiše one svoje vještine u koje je siguran. Neka učenici promijene uloge. Neka drugi pročita priču prvome i neka nastave postupak.

Objasnite razredu da se iste vještine koje mogu biti korisne u različitim zanimanjima zovu prenosive vještine. To su, naprimjer, organizacijske vještine, komunikacijske vještine, vještine analize i sinteze itd. Pročitajte učenicima opis jednog neuspješnog događaja. Recite učenicima da pokušaju pronaći vještine koje bi mogle ovaj neuspjeh dočiniti uspješnim.

Diskusija

- Koje su vještine potrebne u većini zanimanja (komunikacija, organizacija, planiranje itd.)?
- Koliko su te vještine važne u zanimanjima o kojima ste vi razmišljali? A koje su druge vještine potrebne?

Radionica 2: spoznaj svoje snage

Učenici će naučiti Gardnerovih sedam tipova inteligencije. Ova će im vježba pomoći da spoznaju svoje snage i uvide kakav je odnos tipova inteligencije i odabira karijere.

Ciljevi

Učenici će spoznati svoje snage. Shvatit će kakva je veza između njihovih mogućnosti i postignuća, te mogućih zanimanja.

Ciljna grupa: učenici

Gardnerovih sedam tipova inteligencije

Verbalna inteligencija – sposobnost lakog korištenja riječi i jezika, npr. pisci.

Logičko-matematička inteligencija – sposobnost korištenja brojeva i logičkog povezivanja, npr. naučnici.

Spacijalna inteligencija – sposobnost prepoznavanja i stvaranja oblika, boja i dizajna, npr. crtači i fotografi.

Fizičko-kinestetička inteligencija – sposobnost korištenja cijelog tijela za izražavanje osjećaja i ideja, npr. profesionalni sportisti i plesači.

Muzička inteligencija – sposobnost uživanja u ritmu i muzici, te u sviranju nekog instrumenta, npr. kompozitori i muzičari.

Interpersonalna inteligencija – sposobnost dobre saradnje i razumijevanja drugih, npr. političari i prodavači.

Intrapersonalna inteligencija – sposobnost razumijevanja sebe, poznavanja svojih osobina i sposobnosti, npr. poduzetnici.

Priprema

Napišite Gardnerovih sedam tipova inteligencije na tablu.

Opis vježbe

Pročitajte definicije sedam tipova inteligencije. Objasnite učenicima da je svih sedam tipova inteligencije potrebno u svakodnevnom životu. Većina nas može odrediti u kojima smo od ovih sedam tipova jaki, a u kojima slabiji. Kada pročitate svaku definiciju, neka učenici navedu sva zanimanja za koja misle da su povezana s tim tipom inteligencije. Zapišite ih na tablu uz pojedini tip.

Podijelite učenike u male grupe prema njihovim procjenama vlastitih snaga u ovim tipovima inteligencije. Neka svaka mala grupa, s obzirom na svoj preferirani tip inteligencije, izvede neku aktivnost o temi onečišćenja okoliša. Evo mogućih primjera:

- Lingvistička inteligencija: neka napišu članak o onečišćenju u gradu u kojem žive.
- Logičko-matematička inteligencija: neka prouče uzroke i stepen onečišćenja.
- Spacijalna inteligencija: neka fotografiraju najveće zagađivače ili otpade.
- Fizičko-kinestetička inteligencija: neka organiziraju timove za čišćenje okoliša.
- Muzička inteligencija: neka napišu pjesmu o onečišćenju okoliša.
- Interpersonalna inteligencija: neka osnuju udruženje za borbu protiv zagađivača okoliša.
- Intrapersonalna inteligencija: neka razmisle o načinima kako bi oni kao pojedinci mogli smanjiti onečišćenje okoliša.

Diskusija

- Zašto je dobro poznavati ove tipove inteligencije i znati u kojima smo dobri?
- Kako to mijenja značenje pojma inteligencija?
- Kako vam ove spoznaje mogu pomoći u školi?
- Kako su vaši tipovi inteligencije povezani s vašim željenim zanimanjima?

Dodatna aktivnost

Neka učenici u malim grupama prepričaju neki svoj doživljaj kada su uspješno primijenili neki od tipova inteligencije. Učenici će dobiti povratnu informaciju o vlastitim sposobnostima i snagama.

Radionica 3: istraživanje svijeta zanimanja

Ciljevi:

Sudionici razumiju informacije koje im se prezentiraju ili koje sami pronalaze. Znaju izdvojiti ključne pojmove prezentiranih informacija, odnosno znaju selektirati važne informacije.

Metode: analiza teksta, izrada cedulja s ključnim riječima

Ciljna grupa: Učenici završnih razreda osnovne škole

Opis aktivnosti:

- Sudionike podijeliti u tri grupe i dati im sljedeće uputstvo:
“Svaki sudionik će dobiti tekst (obrazac za kopiranje 3/1 i 3/2) koji treba brzo pregledati i pročitati. Svako za sebe u tekstu prepoznaje i označava najvažnije tvrdnje o poslovanju, odnosno najvažnije zahtjeve za dati posao/zanimanje.”
- Zajednički zadatak za svaku grupu je da uporedi i po potrebi napravi korekcije izdvojenih tvrdnji o poslovanju. Nakon toga se izdvojene tvrdnje, prema kriterijima grupe, svrstavaju u nadređene pojmove iz teksta, odnosno izvodi se njihova ključna riječ (obrazac za kopiranje 4).
- Rezultati prvog dijela zadatka se provjeravaju pomoću kontrolnih listova (obrasci za kopiranje 5/1 i 5/2), dok se rezultat drugog dijela zadatka provjerava korištenjem obrasca za kopiranje 6.

Pitanja za diskusiju:

- Šta bi bile važne informacije o nekom zanimanju?
- Da li je podjednako važno govoriti i o prednostima, ali i o nedostacima određenog zanimanja?
- Šta bi bili nedostaci određenog zanimanja?

Dodatna aktivnost: Vodič za izbor srednje škole

Voditelj plenarno radi pregled "Vodiča za izbor srednje škole" (OKC Banjaluka izdaje Vodič svake godine, www.karijera.okcbl.org) za učenike završnih razreda osnovne škole, s posebnim osvrtom na:

- prijedlog klasifikacije zanimanja sa stručnim kompetencijama,
- pregled srednjeg obrazovanja u BiH, zanimanja, grupa zanimanja i stručnih kvalifikacija.

Osvrt na radionicu:

Neophodan preduvjet pravilne odluke o izboru zanimanja podrazumijeva da informacije o zanimanjima, bilo da su potpuno nove ili već raspoložive, treba prikupljati i obrađivati strukturirano, vodeći računa o različitim faktorima i uticajima.

Potreban materijal:

Kartice sa različitim simbolima, olovke

Obrazac za kopiranje 3/1 i 3/2

Obrazac za kopiranje 4

Obrazac za kopiranje 5/1 i 5/2

Obrazac za kopiranje 6

"Vodič za izbor srednje škole" za učenike završnih razreda osnovne škole (OKC Banja Luka)

Obrazac za kopiranje 3/1

Primjer: Izvještaj menadžera hotela na brodu / "kvalifikacioni okvir" hotelskog menadžera

Svoj posao počinjem od ranog jutra mnogim brojkama jer se moraju provjeriti statistike od prethodnog dana iz svih oblasti broda (barovi, restorani, prodavnice, kazino). Onda se bavim aktualnim dnevnim planom i odlazim na jutarnju konferenciju. Tamo se sastajem sa šefovima službi iz oblasti hotela i razgovaram sa njima o glavnim događajima za taj dan, kao i informacijama o VIP osobama koje su trenutno na brodu. Slijedi sastanak sa nautičarima i kapetanom. Tu je riječ o ruti broda – da li se može ući u sve luke kako je planirano. Daljnji tok radnog dana prolazi u obavljanju prepiske, kontrolnim obilascima palube, osobnim kontaktom sa gostima hotela i prikupljanju komentara gostiju (prijedlozi, pohvale, kritike itd.).

Prednosti mog zanimanja su: ogromne mogućnosti za napredovanje, kontakt sa mnogim ljudima i visoka zarada. Osim toga, industrija odmora i razonode i dalje je privredna grana u ekspanziji, koja je stoga relativno sigurna od kriza. Posjećujem i mnoge zanimljive zemlje. Saznajem dosta toga o drugim kulturama i, kada mi dnevni raspored dopusti, pratim goste u obilasku znamenitosti.

Postoji i tamna strana mog zanimanja. Morate biti svjesni da na brodu nemate uređeno radno vrijeme, da morate stalno biti dostupni i da često, više mjeseci, morate biti van kuće, što gotovo onemogućuje uredan porodični život.

Obrazac za kopiranje 3/2

Primjer: Izvještaj menadžera hotela na brodu / "opis posla" hotelskog menadžera

Moje zanimanje pred mene postavlja mnoge zahtjeve: želju za uspostavljanjem kontakata, jezičku spretnost, organizacione sposobnosti, veliko opće znanje, poznavanje stranih jezika, vidove ophođenja, strpljenje, spretnost u pregovaranju i sposobnost razmišljanja u kontekstima. Sposobnost timskog rada i velika svijest o odgovornosti su neophodni za uspješno obavljanje ovog posla. Fizički moram biti u odličnoj kondiciji.

Odgovoran sam za oko 1.000 zaposlenih i do 4.000 gostiju.

Osim toga, u mojoj branši nikad nema života od stare slave. Usavršavanje u svim oblastima (motivacija zaposlenih, osobne obuke, menadžment kriznih situacija itd.) neizostavno je ako želite ostati u vrhu. Osobno sam počeo nakon trogodišnje ugostiteljske škole kao hotelski administrator. Na svom putu do menadžera hotela sam nailazio stalno na nastavnike, nadređene i kolege koji su prepoznali moje prednosti. Mladima bih u vezi sa izborom zanimanja preporučio da steknu što šire opće obrazovanje, te da svoju odluku o zanimanju donesu u skladu sa sopstvenim očekivanjima, interesovanjima i dobrim stranama.

Obrazac za kopiranje 4

Cedulja sa ključnim riječima: hotelski menadžer na brodu za krstarenja

Obrazac za kopiranje 5/1 kontrolni list

Primjer: Izvještaj hotelskog menadžera na brodu / “kvalifikacioni okvir“ hotelskog menadžera

Svoj posao počinjem od ranog jutra mnogim brojkama jer se moraju provjeriti statistike od prethodnog dana iz svih oblasti broda (barovi, restorani, prodavnice, kazino). Onda se bavim aktuelnim dnevnim planom i odlazim na jutarnju konferenciju. Tamo se sastajem sa šefovima službi iz oblasti hotela i razgovaram sa njima o glavnim događajima za taj dan, kao i informacijama o VIP osobama koje su trenutno na brodu. Slijedi sastanak sa nautičarima i kapetanom. Tu je riječ o ruti broda – da li se može ući u sve luke kako je planirano. Daljnji tok radnog dana prolazi u obavljanju prepiske, kontrolnim obilascima palube, osobnim kontaktom sa gostima hotela i prikupljanju komentara gostiju (prijedlozi, pohvale, kritike itd.).

Prednosti mog zanimanja su: ogromne mogućnosti za napredovanje, kontakt sa mnogim ljudima i visoka zarada. Osim toga, industrija odmora i razonode i dalje je privredna grana u ekspanziji, koja je stoga relativno sigurna od kriza. Posjećujem i mnoge zanimljive zemlje. Saznajem dosta toga o drugim kulturama i, kada mi dnevni raspored dopusti, pratim goste u obilasku znamenitosti.

Postoji i tamna strana mog zanimanja. Morate biti svjesni da na brodu nemate uređeno radno vrijeme, da morate stalno biti dostupni i da često, više mjeseci, morate biti van kuće, što gotovo onemogućuje uredan porodični život.

Obrazac za kopiranje 5/2 kontrolni list

Primjer: Izvještaj menadžera hotela na brodu / "opis posla" hotelskog menadžera

Moje zanimanje pred mene postavlja mnoge zahtjeve : želju za uspostavljanjem kontakata, jezičku spretnost, organizacione sposobnosti, veliko opće znanje, poznavanje stranih jezika, vidove ophođenja, strpljenje, spretnost u pregovaranju i sposobnost razmišljanja u kontekstima. Sposobnost timskog rada i velika svijest o odgovornosti neophodni su za uspješno obavljanje ovog posla. Fizički moram biti u odličnoj kondiciji. Odgovoran sam za oko 1.000 zaposlenih i do 4.000 gostiju.

Osim toga, u mojoj branši nikad nema života od stare slave. Usavršavanje u svim oblastima (motivacija zaposlenih, osobne obuke, menadžment kriznih situacija itd.) neizostavno je ako želite ostati u vrhu. Osobno sam počeo nakon trogodišnje ugostiteljske škole kao hotelski administrator. Na svom putu do menadžera hotela sam nailazio stalno na nastavnike, nadređene i kolege koji su prepoznali moje prednosti.

Mladima bih u vezi sa izborom zanimanja preporučio da steknu što šire opće obrazovanje, te da svoju odluku o zanimanju donesu u skladu sa sopstvenim očekivanjima, interesovanjima i dobrim stranama.

Obrazac za kopiranje 6 / kontrolni list

Cedulja sa ključnim riječima: menadžer hotela na brodu za krstarenja

Posao: provjera statistika izrada dnevnog plana jutarnja konferencija: šefovi službi kapetan – ruta broda	prepiska kontrolni obilasci kontakt sa gostima hotela
Prednosti: dobri izgledi za napredovanje kontakt sa ljudima dobra zarada	posao siguran od kriza upoznavanje zanimljivih zemalja učenje
Tamne strane: nema urednog radnog vremena porodični život gotovo nemoguć mjesecima odsutan	
Zahtjevi : želja za uspostavljanjem kontakata strpljenje jezička spretnost spretnost u pregovaranju organizaciona sposobnost razmišljanje u kontekstima široko opće obrazovanje sposobnost timskog rada poznavanje stranih jezika svijest o odgovornosti dobro ophođenje odlična fizička kondicija	
Usavršavanje : motivacija zaposlenih osobna usavršavanja menadžment kriznih situacija	
Izbor zanimanja: široko opće obrazovanje odluka o zanimanju u saglasnosti sa očekivanjima, interesovanjima, prednostima	

Radionica 4: informiranje – moja samoprocjena informiranosti

Rezime: Za uspješno rješavanje problema i donošenje odluka Edvard de Bono je razvio ideju o šest tipova mišljenja koje je metaforički predstavio sa šest šešira. Prvi u nizu je bijeli šešir koji se odnosi na prikupljanje informacija i činjenica. Dakle, prije nego što krenete u akciju, stavite bijeli šešir na glavu i postavite sebi sljedeća pitanja: Koje informacije imam? Koje informacije mi nedostaju? Koje informacije bih htio imati? Kako da dobijem potrebne informacije?

Cilj radionice:

Ispitivanje sopstvene informiranosti i spremnosti učenika da aktivno učestvuje u prikupljanju informacija o svijetu rada i zanimanjima.

Zadaci:

- Procjenjivanje sopstvenog nivoa informiranosti o zanimanjima i svijetu rada na duhovit način.
- Istraživanje nivoa informiranosti kroz igru otkrivanja.
- Sticanje novih uvida i saznanja preko osobne refleksije i osobnog doživljaja.
- Podsticanje učenika da uče i istražuju, i samostalno prikupljaju informacije o zanimanjima, školovanju i zaposlenju.

Ishodi:

- Učenici su sagledali nivo svoje informiranosti.
- Učenici su razmijenili iskustva i informacije o pojedinim zanimanjima.
- Učenici su uvidjeli značaj informiranja o zanimanjima i zahtjevima posla za osobni i profesionalni razvoj.
- Učenici su podstaknuti na istraživanje i analitičko razmišljanje.

Ciljna grupa: Učenici srednje škole

OPIS AKTIVNOSTI:

UVODNI DIO – 10 minuta

1. Uvodna aktivnost – Vremenska prognoza

Oblici i tehnike rada: rad u plenumu, individualni rad, usmeno izlaganje nastavnika, skala procjene u formi meteorološkog izvještaja.

Opis aktivnosti: Nastavnik kratko upoznaje učenike s temom o kojoj će se diskutirati na času, a zatim kaže učenicima da imaju zadatak razmisliti i pokušati procijeniti stepen svoje informiranosti o svijetu rada i zanimanjima, obrazovnim mogućnostima, karijernim putevima, trendovima, stanju na tržištu rada... Svoju procjenu informiranosti treba da izraze putem meteorološkog izvještaja (npr., „promjenjivo oblačno sa kratkim sunčanim intervalima“ ukoliko smatraju da nisu dovoljno informirani, ali da ipak posjeduju određene informacije, ili „sunčano“ ukoliko smatraju da imaju dosta informacija...). Učenici izvještaj slikovito predstavljaju na papiru i daju verbalni opis svoje procjene informiranosti, a zatim lijepe izvještaje na pripremljen pano sa nazivom Moja samoprocjena informiranosti.

Nastavnik sumira i naglašava zaključak o nivou informiranosti učenika u vidu vremenske prognoze.

SREDNJI DIO – 25 minuta

1. Igra Na čelu mi piše... – 15 minuta

Oblici i tehnike rada: kolektivni rad, individualni rad, postavljanje pitanja – otkrivalica

Opis aktivnosti: Nastavnik podijeli učenicima stikere i daje instrukciju da svaki učenik treba na stikeru napisati jedno zanimanje, posao, profesiju – ljekar, mesar, novinar, učitelj... Učenici zapisuju zanimanja na stikerima, vodeći računa da drugi ne vide to što su napisali. Svaki učenik stiker s napisanim zanimanjem lijepi na čelo učeniku s desne strane. Učenici sjede u krugu i svaki učenik treba imati na čelu stiker sa određenim zanimanjem. Nastavnik konstatuje da u krugu ima ljekara, pravnika, majstora..., čitajući šta je napisano na stikerima, a zatim objašnjava način rada.

Učenici treba da otkriju koje je njihovo zanimanje tako što će postavljati pitanja (Da li je za moj posao potrebno visoko obrazovanje? Da li moj posao zahtijeva spretnost prstiju? Da li posao kojim se bavim uključuje rad s novcem?). Na postavljena pitanja odgovaraju ostali učenici iz kruga. Učenik koji pogađa zanimanje ima pravo postavljati pitanja sve dok ostali učenici odgovaraju sa „da“ na njegovo postavljeno pitanje. Kada učenik dobije odgovor „ne“, pravo na postavljanje pitanja dobija sljedeći učenik, i tako redom. Nastavnik prekida igru kada dva do tri učenika pogode „svoje zanimanje“ (voditi računa o vremenskom okviru).

2. Osobni doživljaj i refleksija – 10 minuta

Oblici i tehnike rada: rad u plenumu, grupna diskusija

Opis aktivnosti: Nastavnik pitanjima podstiče učenike na diskusiju. Prijedlozi pitanja: Kako ste se osjećali u ovoj vježbi? Da li je bilo teško smišljati pitanja o karakteristikama zanimanja koja su vam ispisana na stikeru? Da li ste na ovaj način otkrili nešto novo u vezi sa zanimanjem koje je spomenuto u krugu? Da li mislite da imate dovoljno informacija o zanimanjima koja vas interesiraju? Da li mislite da se trebate dodatno informirati o zanimanjima? Da li imate ideju o tome kako biste se mogli bolje informirati? Da li se trebate informirati samo o zanimanjima koja vas interesiraju ili i o drugim zanimanjima? Da li mislite da se vaš nivo informiranosti promijenio nakon ove aktivnosti? Da li se „vremenska prognoza“ popravila?

Nastavnik se oslanja na zapažanja učenika sumirajući ih i komentirajući da je cilj ove aktivnosti bio da se istraži nivo njihove informiranosti o različitim zanimanjima.

ZAVRŠNI DIO – 10 minuta

1. Pitam se, pitam te – 5 minuta

Oblici i tehnike rada: rad u plenumu, usmeno izlaganje nastavnika, istraživački domaći zadatak – intervju

Opis aktivnosti: Nastavnik upućuje učenike na mini istraživanje o informiranosti mladih, dajući im orijentaciona pitanja za istraživanje. Njihov zadatak je da do sljedećeg časa intervjuišu svoje vršnjake i da zabilježe i analiziraju:

- Kako se mladi najčešće informiraju o obrazovanju, usavršavanju i zapošljavanju?
- Koji izvori informiranja su najpopularniji, najdostupniji, najpouzdaniji, najkorisniji...?
- Koje informacije nedostaju mladima u vezi sa planiranjem karijere?
- Šta je funkcionalno, korisno za mlade kada su u pitanju institucije koje pružaju potrebne informacije? Šta nedostaje?
- Koje mjere treba poduzeti za poboljšanje informiranosti mladih?

2. Evaluacija / izlaznica – 5 minuta

Oblici i tehnike rada: individualni rad, evaluacija

Nastavnik podijeli učenicima kartice „izlaznice“. Učenici treba da napišu svoje utiske o održanoj radionici. Svoje „izlaznice“ daju nastavniku prilikom odlaska iz učionice.

Materijal za rad: papiri A4 formata, flomasteri, pak papir (1 komad), stikeri

Prilog 1 – izlaznica

Najjači utisak sa radionice
Najkorisnija informacija
Najdosadniji dio

Napomena:

Na sljedećem času učenici treba da donesu nalaze anketa koje su proveli. Nastavnik treba zajedno sa njima sumirati rezultate i podstaći diskusiju o mogućnostima informiranja u vezi sa svijetom rada i nastavkom školovanja u BiH.

Radionica 5: koji su moji interesi

Ishodi: U ovoj vježbi učenici će razmišljati o svojim interesima i pokušati ih povezati s budućim zanimanjem.

Ciljna grupa: Učenici završnih razreda osnovne škole i svih razreda srednje škole

Ciljevi: Učenici će shvatiti kakvu ulogu imaju njihovi interesi u donošenju profesionalnih odluka.

Priprema

Na tabli nacrtajte tabelu poput ove u priručniku. Za početak naslovite samo prvu kolonu (aktivnosti).

Opis vježbe

Neka učenici, svaki za sebe, u prvu kolonu tabele napišu najviše 20 aktivnosti koje vole (Prilog 1). To mogu biti odlasci u kino, čitanje knjiga, različiti sportovi, izlasci u grad, planinarenje, slikanje, sviranje itd.

Označite drugu kolonu sa D/S. Neka učenici označe za svaku od aktivnosti da li je obavljaju samostalno (S) ili u društvu (D). Treću kolonu označite sa KM. Neka učenici u toj koloni označe one aktivnosti za koje im treba više od 5 KM. Zadnja će kolona označavati učestalost bavljenja određenom aktivnošću. Ako učenici određenu aktivnost izvode barem jednom mjesečno, neka uz nju stave kvačicu.

Podijelite razred na male grupe. Neka svaki učenik kaže drugima šta je ovom vježbom naučio o sebi. Nakon toga, podstaknite učenike da razmisle koje bi zanimanje moglo zadovoljiti njihove interese.

PRILOG 1 – tabela interesa

20 stvari koje volim raditi

Aktivnosti	D/S	KM	Ö
1. _____			
2. _____			
3. _____			
4. _____			
...			
20. _____			

Diskusija

Zatim podstaknite i vodite diskusiju sa učenicima o sljedećim pitanjima:

- Zašto je važno uzeti u obzir vlastite interese kada razmišljate o svom budućem zaposlenju?
- Ulaze li vaši interesi u grupu aktivnosti poput rada s ljudima, rada sa stvarima (mašinama) ili rada s podacima i idejama? Šta vam to govori o vašem izboru zanimanja?

Rad s podacima i idejama

Ako volite raditi s podacima i idejama, skupljati i usvajati informacije čitajući ili izvodeći eksperimente, možda biste voljeli obavljati neki istraživački posao.

Time biste možda otkrili nove načine proizvodnje ili usavršili postojeću tehnologiju. Mogli biste dizajnirati, pisati ili crtati kako biste izrazili svoje ideje.

Rad s ljudima

Ako volite raditi s ljudima, možda biste mogli naći zanimanje u kojem biste podučavali druge, objašnjavali im ili pokazivali kako šta uraditi, davali im savjete, pomagali ljudima s problemima ili brinuli se za druge. Možda biste mogli voditi druge i uticati na njihovo mišljenje ili organizirati aktivnosti drugih.

Rad sa stvarima

Ako volite raditi sa mašinama ili alatima, možda bi vam odgovaralo neko od zanimanja u kojima popravljate i održavate mašine, ili usklađujete njihov rad, izrađujete konkretan proizvod ili upravljate različitim vozilima.

Dodatne aktivnosti

1. Neka svaki učenik napravi listu mogućih zanimanja, uzimajući u obzir vlastite interese i navedene grupe zanimanja.
2. Učenicima predstaviti web sajt karijera.okcbl.org, i način korištenja sajta. Svaki učenik neka popuni upitnike interesa i sposobnosti, te uporedi dobijene rezultate sa onima na svojoj listi mogućih zanimanja koju je sastavio. Podstaknuti diskusiju sa učenicima o tome da li su podudarne liste zanimanja, zbog čega možda nisu, i gdje misle da su pogriješili u samoprocjeni.

Radionica 6: ko sam ja? – samoprocjena znanja i vještina Kompetencije za 21. vijek

Cilj aktivnosti:

Samoprocjena znanja i vještina potrebnih za učenje i rad

Zadaci:

- podstaknuti učenike da analitički razmišljaju o kvalitetu sopstvenih znanja i vještina, kao i o njihovoj usaglašenosti sa kompetencijama potrebnim za obavljanje određenog posla;
- razvijati svijest kod učenika o potrebi planiranja karijere.

Ishodi:

Na kraju ove aktivnosti, učenici će biti upoznati s kompetencijama koje se smatraju ključnim u 21. vijeku, i moći će jasno povezati interesovanja sa određenim znanjima i vještinama. Također, izvršit će samoprocjenu nivoa razvijenosti svojih znanja i vještina potrebnih za željeno zanimanje, te potrebu da ih dalje usavršavaju.

Materijal za rad:

- radni listovi (Prilog 1, Prilog 2, Prilog 3);
- posteri, flomasteri;
- evaluacioni listići za učenike.

Oblik rada: individualni / grupni

Ciljna grupa: učenici završnih razreda osnovne škole

Opis aktivnosti: Prvi korak

U uvodnom dijelu ove radionice nastavnik organizira igru u kojoj zanimanje treba pronaći svoj opis. Odnosno, svaki učenik dobija cedulju na kojoj se nalazi naziv nekog zanimanja ili njegov opis. Igra je gotova kada svaki učenik pronađe opis svog zanimanja, tj. poveže opis nekog zanimanja sa odgovarajućim nazivom. Cilj aktivnosti je da se kroz igru učenici uvedu u temu, pa shodno tome nastavnik može birati neka neobična zanimanja i kreativne opise. U Prilogu 1 dat je prijedlog mogućih zanimanja za ovu igru.

Nastavnik: okuplja i organizira učenike, i daje uputstva za igru.

Učenici: komuniciraju i istražuju odnos zanimanja i opisa.

Drugi korak

Centralni dio ove radionice je posvećen kompetencijama potrebnim za učenje i rad. Nastavnik učenicima uručuje upitnik sa instrukcijom za rad (Prilog 2). Upitnik sadrži pet kolona. Prva kolona se odnosi na spisak znanja i vještina koje se smatraju važnim za učenje i rad. Kako bi se otklonile eventualne dileme oko sadržaja ovih kompetencija, u drugoj koloni je dat njihov opis. Kada učenici pročitaju ime i opis jedne kompetencije, onda prelaze na treću kolonu u kojoj se sa *da* ili *ne* izjašnjavaju o njenom značaju za buduće zanimanje. Zatim, u četvrtoj koloni procjenjuju da li posjeduju određene kompetencije, dok u petoj analiziraju da li ima prostora za unapređivanje sopstvenih znanja.

Učenici mogu imati dileme u vezi sa povezanošću nekog znanja i buduće profesije, a uloga nastavnika je da im u tome pomogne. Pružiti pomoć ne znači i dati odgovor. Često će biti potrebno dodatno informiranje i prikupljanje podataka o nekom poslu, što i jeste cilj aktivnosti. Ono što bi mogao biti problem je stav da neko posjeduje određenu kompetenciju, a da ne smatra da ima potrebe da je dalje razvija. Tu bi nastavnik trebao skrenuti pažnju učenicima na princip cjeloživotnog učenja.

Nastavnik: uručuje zadatak; daje uputstva; pruža podršku i podstiče karijerno informiranje.

Učenici: rade na zadatku; analiziraju svoje dobre i manje dobre strane; planiraju dodatno informiranje.

Treći korak

Oslanjajući se na prethodnu aktivnost i tabelu u kojoj su opisane kompetencije, učenici dobijaju zadatak da prouče tri zanimanja, a zatim i da odrede koja su znanja i vještine neophodni za njihovo obavljanje (Prilog 3).

Učenici rade u grupama, a poslije grupne diskusije referiraju i upoređuju rezultate rada.

Nastavnik: uručuje zadatak; daje uputstva; koordinira aktivnosti grupa.

Učenici: rade na zadatku; referiraju; analiziraju.

Četvrti korak

Završna aktivnost u kojoj nastavnik sumira sve aktivnosti, posebno vodeći računa da još jednom naglasi da postoji stalna potreba unapređenja sopstvenih znanja i vještina, jer je to ono što poslodavci cijene, odnosno plaćaju.

Nastavnik: sumira aktivnosti; anketira učenike; upućuje na dodatne izvore.

Učenici: slušaju; vrše evaluaciju aktivnosti.

Dodatna uputstva:

Nastavnik usmjerava učenike da istražuju znanja i vještine potrebne za obavljanje nekog posla tako što će se dodatno informirati i vidjeti kako je to uređeno u svijetu rada, zemalja Evropske zajednice:

<https://ec.europa.eu/ploteus/sr>

Također, učenici mogu korisne podatke o svojim budućim zanimanjima naći i na stranicama sajta OKC karijera: karijera.okcbl.org

PRILOG 1

KARTICE ZA IGRU

ZANIMANJE	OPIS
Ronilac	Uvijek je maskiran i šuti dok radi.
Sladoledžija	Posao mu je dobar jer ga djeca vole – radi više ljeti, nešto manje zimi.
Balerina	Vrti se kao čigra – i rukama i nogama zna da priča.
Babica	Svi se sa njom na početku upoznaju, ali je se nikad ne sjećaju.
Taksista	Taj mnoge preveze, i žedne i gladne – a svi ga na kraju nagrade.
Guslar	Ima memorirane sve audio-zapise nacionalne historije.
Klovn	Ne pije, a nos mu je crven. Ne smije se, a ima osmijeh na licu.
Krojač	Svima mjeru uzima.
Ministrica	Ima izvršnu riječ i u kući i van kuće.
Kovač	Igra se s vatrom, a u ruci čekić ima.
Astronaut	Radi na velikim visinama – do kojih se brzo penje, a još brže spušta.
Dimnjačar	Izgleda kao rudar, a ne radi u rudniku.

PRILOG 2

Prvo razmisli koje bi moglo biti tvoje buduće zanimanje, a potom obrati pažnju na prvi red u tabeli ispod. Svaka kompetencija ima svoj opis, a tvoj zadatak je da razmisliš, a zatim i da zaokružiš da li je važna za tvoj budući posao ili ne, da li je posjeduješ i da li bi je mogao još unaprijediti.

Moje buduće zanimanje _____

KOMPETENCIJA	OPIS	VAŽNO JE ZA POSAO	JA JE POSJEDUJEM	TREBAM JE RAZVIJATI
Maternji jezik	Sistem znakova koji omogućuje komunikaciju među ljudima, odnosno izražavanje misli i osjećanja.	Da Ne	Da Ne	Da Ne
Strani jezik / jezici	Sistem znakova koji omogućuje razvijanje društvenog života sa ljudima izvan zajednice maternjeg jezika.	Da Ne	Da Ne	Da Ne
Centralni nastavni predmeti	Grupa školskih predmeta važnih za neko zanimanje, polaganje prijemnog ispita ili studiranje.	Da Ne	Da Ne	Da Ne
Kritičko mišljenje i rješavanje problema	Podrazumijeva: argumentiranje, razlikovanje bitnog od nebitnog, tačnog od netačnog, predviđanje posljedica, sagledavanje problema iz svih uglova, vrednovanje, analizu, sintezu, rješenje problema, postavljanje pitanja, zaključivanje, klasificiranje.	Da Ne	Da Ne	Da Ne
Finansijska, ekonomska i poslovna pismenost	Vođenje osobnih finansija, donošenje poslovnih odluka, razumijevanje uloge ekonomije u društvu.	Da Ne	Da Ne	Da Ne
Demokratija i građanska prava	Svijest o osnovama i principima funkcioniranja demokratski uređenog društva sa razumijevanjem položaja pojedinca u zajednici jednakopravnih.	Da Ne	Da Ne	Da Ne
Zdravstvena prosvijećenost	Održavanje osobne higijene, njega tijela, zdravi životni stilovi (ishrana, rekreacija, zaštita od spolno prenosivih bolesti, prevencija).	Da Ne	Da Ne	Da Ne
Kreativnost i inovacija	Podrazumijeva primjenu sopstvenih ideja i originalnih rješenja za složene probleme.	Da Ne	Da Ne	Da Ne

Komunikacija	Podrazumijeva sposobnost kreiranja poruke nekim sistemom znakova, njeno prenošenje odgovarajućim kanalom komunikacije, kao i primanje iste s razumijevanjem i odgovor na nju.	Da Ne	Da Ne	Da Ne
Saradnja i timski rad	Odnosi se na vještine kao što su pregovaranje, rješavanje konflikata, dogovor u vezi sa onim što se mora uraditi, podjela zadataka, slušanje ideja drugih i integracija ideja u koherentnu cjelinu.	Da Ne	Da Ne	Da Ne
Digitalna pismenost	Uključuje samouvjerenu i kritičku upotrebu informaciono-komunikacionih tehnologija za učenje, rad, komunikaciju i u slobodno vrijeme.	Da Ne	Da Ne	Da Ne
Medijska pismenost	Poznavanje različitih medija, shvatanje njihove uloge, razumijevanje i vrednovanje medijskih poruka, kreiranje medijske poruke.	Da Ne	Da Ne	Da Ne
Fleksibilnost i prilagodljivost	Prihvatanje datih uvjeta, tuđih mišljenja, prevazilaženje sopstvenih predrasuda, prihvatanje postojećih uvjeta rada.	Da Ne	Da Ne	Da Ne
Kroskulturalne vještine	Svijest o kulturnim različitostima, poznavanje i uvažavanje drugih kulturnih obrazaca.	Da Ne	Da Ne	Da Ne
Znanje o tome kako se uči	Svijest o metodama i tehnikama koje omogućuju samostalno usvajanje znanja s razumijevanjem, cjeloživotno učenje.	Da Ne	Da Ne	Da Ne
Liderstvo i odgovornost	Oblici ponašanja pojedinaca koji usmjeravaju aktivnosti neke grupe u pravcu ostvarenja zajedničkog cilja.	Da Ne	Da Ne	Da Ne
Mobilnost	Pokretljivost, kako teritorijalna tako i profesionalna.	Da Ne	Da Ne	Da Ne
Poduzimljivost, poduzetnički duh, osobni menadžment	Planska realizacija nekog poduhvata sa ciljem da se ostvari neka vrsta dobiti; upravljanje sopstvenim potencijalima.	Da Ne	Da Ne	Da Ne

PRILOG 3

Šta rade i koje su im radne obaveze

Pažljivo pročitajte opise navedenih zanimanja, a zatim pokušajte odrediti koje su sve kompetencije potrebne za obavljanje ovih poslova.

Građevinski inženjer

Građevinski inženjeri planiraju, dizajniraju, razrađuju i upravljaju projektima za izgradnju ili popravak zgrada, zemljanih radova, trafostanica, puteva, aerodroma, željeznica, infrastrukture za brzi transport (brze pruge, metro), mostova, tunela, kanala, brana, luka i prateće infrastrukture, kao i sistema koji se tiču usluga prevoza, autoputeva, distribucije vode i sistema za odlaganja otpada i otpadnih voda. Građevinski inženjeri mogu, također, biti specijalizirani za analizu temelja, inspekciju zgrada i infrastrukture, procjenu, geomatiku, i općinsko planiranje.

Odgajatelj

Odgajatelji planiraju i organiziraju aktivnosti za djecu predškolskog uzrasta, predvode djecu u aktivnostima da bi stimulirali i podstakli njihov intelektualni, tjelesni i emocionalni razvoj. Predvode djecu u aktivnostima kroz pričanje priča, učenje pjesmica, demonstraciju upotrebe jednostavnih muzičkih instrumenata, pripremu materijala za ručni rad i demonstraciju njihove upotrebe, omogućivanje prilika za kreativno izražavanje kroz medije umjetnosti, scenski nastup, muziku i tjelesni pokret / fitnes. Oni su zaposleni u centrima za njegu djece, obdaništima, predškolskim ustanovama, boravcima, školama, školama za rano obrazovanje, agencijama za izuzetnu djecu (djecu sa posebnim potrebama i nadarenu djecu).

Sistem administrator

Sistem administratori održavaju, rješavaju nastale probleme i administriraju upotrebu kompjuterskih mreža lokalnih (LAN) i mreža šireg dometa (WAN), servera i mreža, kompjuterske stanice, konekciju na internet i perifernu opremu. Procjenjuju i instaliraju kompjuterski hardver, softver za mrežu, softver za operative sisteme i softverske aplikacije. Upravljaju glavnim konzolama da bi nadgledali funkcioniranje kompjuterskih sistema i mreža. Osiguravaju usluge rješavanja problema korisnicima mreže. Instaliraju, održavaju, rješavaju probleme i unapređuju hardver i softver mrežnog servera.

Provedu testiranje i izvode kontrole sigurnosti i kvalitete.

(Opisi zanimanja navedeni prema: Human Resources and Skills Development Canada www.hrsdc.gc.ca)

4. KOMPONENTA ANTIKORUPCIJA

Svako društvo, u bilo kojoj fazi razvitka, stvara niz ustanova i običaja koji zajednički služe kao sistem društvenog integriteta (Pope, 2000:8). Malo njih su kao takvi svjesno razvijeni, a većini je potrebna dorada. Postoji potreba ujedinjenja pojedinaca, zajednica i nacija u borbi protiv korupcije – demokratija ima potrebu za tim. Prioritet treba biti smanjivanje mogućnosti da korupcija uopće i nastane, što treba biti ukorijenjeno u stavovima i očekivanjima svake osobe. Demokratiju mora odlikovati transparentnost i posvećenost transparentnosti. Savremena tehnološka kultura je dala prevelik značaj potrošnji i posjedovanju dobara (Sanches u Pope, 2000:10). Osobni uspjeh i ugled sve se više mjere materijalnim bogatstvom, a ne doprinosom pojedinca društvenoj zajednici. Zadatak obrazovanja je, između ostalog, i podučavati o građanskoj odgovornosti i njegovati opredjeljenje za ono što je društveno korisno. Materijalno bogatstvo mladima se mora predstaviti kao vrijednost niže kategorije u poređenju s blagostanjem građanskog života. Kako se navodi u Antikorupcijskom priručniku, društveni kapital mora nadvladati finansijski kapital jer kultura okrenuta isključivo gomilanju materijalnog bogatstva predstavlja plodno tlo za razvoj korupcije.

U Strategiji za borbu protiv korupcije stoji da "sve osnovne i srednje škole i univerziteti trebaju imati u svojim nastavnim planovima i programima jednoobrazne programe obuke u oblasti etike i borbe protiv korupcije". Postoji potreba da učenici dobijaju dovoljne sistemske informacije o borbi protiv korupcije u školi, zajednici i da znanje koje eventualno imaju o ovoj problematici ne crpe najviše kroz medije. Mladi mogu formirati stav da je korupcija neizbježna. Takav *fatalistički stav* (Getoš, Čupić, Mihaljević 2011:101) je vrlo opasan jer, ako mladi smatraju da se protiv korupcije ne može boriti, tada padaju u stanje apatije i potpune ravnodušnosti prema ovom problemu koji se može riješiti isključivo potpuno suprotnim načinom djelovanja, odnosno informiranjem i aktivnim zalaganjem svih građana.

„Korupcija je prepreka osnovnom ljudskom pravu na obrazovanje.“ (Gareth Sweeney)

Korupcija je endemska pojava i prisutna je svugdje. Pod korupcijom treba podrazumijevati ne samo zloupotrebe javnih i ekonomskih funkcija i ovlaštenja od službenika zaposlenih u javnom sektoru, već imajući u vidu da su u procesu tranzicije prenijeti na privatni sektor određeni poslovi koji su ranije bili u isključivoj nadležnosti

države, pojam korupcije treba proširiti i na koruptivno ponašanje u privatnom sektoru, dakle i izvan javnih službi ili u vezi sa njima, misli više autora kao što su Đokić, Ščekić, Korać.

Znači, korupcija nije samo slučaj kad javni službenici zloupotrebljavaju svoj položaj, već su to svi slučajevi zloupotrebe svog položaja kad god je moguće steći laku zaradu (Pope, 2000:15):

- Privatno tutorstvo, odnosno privatni časovi koji utiču na kvalitet nastave u redovnom procesu.
- Plaćanje mita kako bi se studenti upisali na fakultet (Istočna Evropa).
- Plaćanje mita kako bi se osigurao smještaj u studentskom domu (Rumunija).
- Davanje poklona i nuđenje usluga nastavnicima kako bi njihovo dijete dobilo višu ocjenu ili kako bi odgodili ispit.
- Narušavanje jednakosti u obrazovnom sistemu – garantiranje uspjeha baziranog na socio- ekonomskom statusu, porodičnim vezama ili pripadnosti nekoj od društvenih kategorija, a ne na sposobnostima i zalaganju.

4.1 PRIJEDLOZI ZA RAD SA UČENICIMA NA REALIZACIJI ISHODA I INDIKATORA ZA KOMPONENTU ANTIKORUPCIJA

Antikorupcijsko obrazovanje u školama može biti formalno i neformalno, koje se ostvaruje metodama iskustvenog, praktičnog, društvenom životu orijentiranog učenja u školi i društvenoj sredini, te može voditi razvoju kvalitetnog civilnog društva s visoko razvijenom građanskom svijesti i građanskom kulturom. Cilj svake aktivnosti je povećanje netolerantnosti na korupciju.

Primjer 1:

U sklopu više časova na različitim nastavnim predmetima je moguće organizirati debatu, radionice, i podsticati diskusiju o temama koje su u vezi sa građanskim društvom, korupcijom, etičnošću, pravednošću, razvijanjem svijesti o pravima, dužnostima i odgovornostima pojedinaca, jednakosti u društvu, poštivanjem zakona, integriteta, društvenom odgovornosti, transparentnosti i sl. Učenici se dovode u situacije u kojima promišljaju, prosuđuju, procjenjuju, rješavaju moralne nedoumice, osvjedočuju se kroz vlastito činjenje i tako iznutra razvijaju svoje stavove i vrijednosti. Na osnovu pitanja, odgovora i iskustava, nastavnik vodi učenika do stvaranja vlastitih zaključaka. Mogu se povezati sa temama koje neposredno utiču na učenike, kao što su:

-za 6. razred: Da li treba šaptati svome drugu?

-za 6. i 9. razred: Koja je svrha školskih pravila i zašto postoje sankcije za kršenje istih?

-za 9. razred: Smatrate li prepisivanje neetičnim? Da li treba dati drugu da prepisuje na maturi?

Favoriziranje učenika koji su članovi neke sekcije u školi te zaključivanje više ocjene zbog toga je prihvatljivo? Upis željene škole je bitan, te zbog toga su roditelji dužni pronaći način i upisati me u tu školu?

- za srednju školu: Kako ti možeš sudjelovati u kreiranju i provedbi demokratskih načela u školi i široj zajednici? Radionice mogu uključivati i igre simulacija, simulirani sudski postupak. Učenicima treba pokazati i pozitivne primjere iz prakse uspješne borbe protiv korupcije, kako iz svoje zemlje tako i iz ostalih država. Ukoliko je moguće, neke od radionica organizirati sa sudjelovanjem roditelja.

Primjer 2:

Učenici mogu istraživati o temama i problematici korupcije na časovima jezika, historije, sociologije, sigurnosti demokratskog društva, civilnog i građanskog društva. Prikupljaju relevantne informacije o slučajevima korupcije iz više izvora. Analiziraju ih kroz historijski razvoj društva. Donose logičke zaključke i navode konkretne tekstualne ili druge činjenice koje mogu poslužiti kao dokazi. Argumentiraju zaključke donesene na osnovu zakona i činjenica. Procjenjuju primjenjivost postojećih antikoruptivnih zakona i najbolje prakse kod nas i u svijetu. Prezentiraju svoje zaključke razredu. Učenici mogu sudjelovati u: pisanju peticije, izradi upitnika za anketiranje ciljnih grupa o štetnim pojavama korupcije, analizirati predrasude i događaje u vlastitom okruženju itd.

Primjer 3:

U školskim prostorijama se može organizirati "antikorupcijski čas", gdje će učenici imati priliku nadograditi svoja znanja i stavove o problemu korupcije.

Nakon održanog antikorupcijskog časa, razgovorom ili anketom se može ispitivati stav učenika o edukaciji kao mjeri prevencije korupcije, o najčešćim izvorima informiranja o istom, te o percepiranoj korisnosti takvih časova u smislu proširivanja njihovog dosadašnjeg znanja o toj temi.

Primjer 4:

Škola može obilježiti Međunarodni dan borbe protiv korupcije (deveti decembar). Jedan od načina je da se učenici upoznaju s radom institucija koje rade na sprečavanju korupcije kroz posjetu istim (Ministarstvu unutrašnjih poslova, Agenciji za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije, Antikorupcijskoj mreži organizacija civilnog društva u BiH Transparency International BiH, Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije itd.).

Primjer 5:

Nastavnici i učenici za dane borbe protiv korupcije u obrazovanju na osnovu dobijenih informacija na antikorupcijskom času mogu izrađivati i distribuirati informativne materijale "*U znanju je razlika!*" (brošure, flajere, prospekte, postere) koji sadrže osnovne podatke o korupciji, krivičnim djelima sa elementima korupcije, kao i načinima na koje građani mogu nadležnim organima prijavljivati sumnje u postojanje koruptivnih radnji, brojeve telefona svih državnih organa koji imaju otvorenu telefonsku liniju za prijavljivanje korupcije.

Primjer 6:

Na času jezika organizirati takmičenje "*Tli uči ili idi kući*" o temi borbe protiv korupcije u obrazovanju, gdje će učenici sudjelovati sa svojim esejskim radovima. Proglašene najbolje radove objaviti u školskim novinama.

⁶ Hrvatska Vlada je započela antikorupcijsku kampanju pod sloganom "Korupcija - to nisam ja" 2009. godine. Cilj kampanje je podizanje javne svijesti o štetnosti korupcije i uključivanje građana u različite oblike njezinog sprečavanja.

Primjer 7:

Nastavnici i učenici mogu uraditi edukativno-promotivnu antikorupcijsku kampanju *Dani antikorupcije "Moje NE korupciji"* u svojoj školi, a i drugim školama. Učenici zajedno sa nastavnim osobljem osmisle naziv za kampanju i konkretan njen sadržaj, vrijeme trajanja i druge detalje. Kampanja može uključiti i predstavnike relevantnih institucija⁶, organizacija i druge⁷ koji mogu pomoći da se kampanja realizira. U sklopu kampanje se može organizirati više različitih aktivnosti.

Jedna od promotivnih aktivnosti jeste i obilazak škola i edukacija učenika i nastavnika o problemu korupcije.

Primjer 8:

Organizirati školsku izložbu učeničkih likovnih radova o temi borbe protiv korupcije (ili stripova sa glavnim junacima koji se uspješno bore protiv korupcije).

Najbolje radove objaviti na web stranici, u informativnom materijalu, brošuri koja će se dijeliti u kampanji.

⁷ Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde, suci, predstavnici APIK-a, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade, te nevladine organizacije ACCOUNT-a, Transparency International BiH, fakulteti itd.

Primjer 9:

Izraditi promotivni materijal za potrebe kampanje. Mogu se izraditi bedževi, notesi, cekeri sa antikorupcijskom porukom, koji će se dijeliti na ulici prolaznicima ili na štandu kod škole.

Primjer 10:

Predmetni nastavnici u sklopu više nastavnih predmeta mogu sa učenicima raditi na projektu predstavljanja i približavanja problema korupcije i njene štetnosti za društvo, a jedna od ideja kako to izvesti jeste i snimanje videa, kratkog filma na stranom jeziku ili pravljenje animiranog spota. S obzirom da većina učenika posjeduje mobilne telefone s video kamerama, to nije teško izvesti. Time dobijaju praktične vještine i znanja iz stvaranja video materijala i usavršavaju načine pričanja priče koristeći slike, zvuk i pokret u vezi sa temama od važnosti za ciljeve promoviranja antikoruptivnog ponašanja. Nastavnici jezika učenicima mogu pomoći da osmisle i napišu scenario, na časovima muzičke kulture osmisle muzičku podlogu, na časovima informatike se upoznaju sa programima i alatima koji su dostupni za pravljenje video snimke itd.

Primjer 11:

Organizirati gostovanja u radio i TV emisijama u kojima će se govoriti o aktivnostima nastavnika i učenika tokom kampanje antikorupcijskih dana. U TV emisiji se može emitirati snimljeni spot.

Primjer 12:

Uraditi antikoruptivni pano koji će stalno stajati u hodniku škole na vidljivom mjestu. Isti može sadržati flajere sa osnovnim informacijama o korupciji, najbolje učeničke likovne i esejske radove, primjere promotivnog materijala, članke iz novina koji govore o toj kampanji u školi, slike koje su zabilježile aktivnosti učenika i nastavnika u kampanji.

Primjer 13:

Jedan od načina na koji mladi ljudi mogu predstaviti kako reagiraju na aktualne društvene probleme, jeste učestvovanje ili osmišljavanje teme i načina prenošenja ovog problema kroz predstavu u školi. Na časovima jezika se može napisati scenario za predstavu, na časovima muzičke kulture osmisliti muzička podloga, a na časovima tjelesnog odgoja i dramske sekcije određena koreografija.

Primjer 14:

Učenici zajedno sa svojim nastavnicima mogu izraditi web stranicu ili raditi na školskoj web stranici, dodati novu rubriku, strateški prikazati bitne informacije i ojačati razumijevanje ove problematike kako bi promovirali antikoruptivno ponašanje. Nastavnici jezika mogu pomoći učenicima da izaberu koje će esejske radove o toj temi postaviti, nastavnici likovne kulture pomoći uraditi slike, fotografije koje će se nalaziti na web stranici, te ostali nastavnici mogu doprinijeti aktivnostima i projektima koji imaju za cilj borbu protiv korupcije i osiguranje građanskog društva.

Primjer 15:

Učenci se ohrabruju da se zalažu za podizanje svijesti o ovom problemu i putem društvenih mreža i drugih medija, koristeći kreativne proizvode iz samostalnog rada. Učenici koriste savremenu tehnologiju da objave svoje radove u svrhu borbe protiv korupcije, plagijarizma, te ostvarivanja interakcije i saradnje sa drugima.

Primjer 16:

Učenici zajedno sa svojim nastavnicima mogu organizirati mnoge događaje koji imaju za cilj osudu neetičnog ponašanja, akcije, sajmove na trgu, aktivnosti ispred škole, što će doprinijeti razvoju svijesti o ovom problemu, kako među drugim učenicima i nastavnicima tako i među članovima uže i šire lokalne zajednice, ali i podsticanju aktivizma i volonterizma među njima, npr., kroz: sudjelovanje u projektu 'Građanin'; izrada plakata o temi bitnosti transparentnog izbora Vijeća učenika i Vijeća roditelja; igre simulacija, akcije solidarnosti razrednog odjeljenja, škole; obilježavanje prigodnih događanja, bitnih datuma; uključivanje vršnjačkog učenja o problemu podmićivanja učenika drugih škola; posjete relevantnim vladinim i nevladinim institucijama koje imaju za cilj borbu protiv korupcije i učestvovanje u njihovim projektima, treninzima, naučnim skupovima; organiziranje debate sa učenicima drugih škola o temama da li je neetično plaćati za instrukcije nastavnicima koji su nam predavači; prirediti izložbu slika i crteža učenika iz više škola; pokrenuti školske novine i dr.

5. KLJUČNE RIJEČI

Primjer 17:

Učenici zajedno sa nastavnicima mogu učestvovati i / ili osmisлити manje (na nivou razreda) ili veće projekte (na nivou škole, lokalne zajednice i šire), koji imaju za cilj promociju socijalno prihvatljivih ponašanja i prevenciju korupcije. Osim nastave, kroz vannastavne i vanškolske aktivnosti, učenici zajedno sa nastavnicima mogu osmisлити, pokrenuti i sudjelovati u inovativnim projektima razreda, škole i društvene zajednice i / ili izraditi projekat u saradnji s lokalnom zajednicom, predstavnicima privrede, istraživačkim razvojnim centrima, predstavnicima političke vlasti, civilnim sektorom i ostalima.

PODUZETNIŠTVO – ima širok obim značenja. Kao kod svih termina koji su u širokoj upotrebi i naizgled jasni, u svijetu akademizma i teoriji nailazimo na brojne kontraverze u njihovom tumačenju. Poduzetništvo kolokvijalno se smatra procesom započinjanja poslovanja; u ekonomiji, neki autori poduzetništvo smatraju klasičnim menadžerstvom, dok drugi vide ovaj koncept kao “sistematsko inoviranje koje se sastoji u namjenskom i organiziranom traganju za promjenama”.⁹ Kada govorimo o poduzetništvu u izvornom smislu riječi (poduzeti nešto), tada mislimo na pojedinca, jer je poduzetnost, iako je mnogi smatraju za talent, individualna sposobnost ljudi koja se može razvijati obrazovanjem i iskustvom.

PODUZETNIK kao termin ima porijeklo u francuskoj riječi „*entreprendre*“, što znači onaj koji poduzima. Mnoge definicije kao glavne karakteristike poduzetnika ističu sklonost ka promjenama, inovativnost, kreativnost i spremnost na rizik: „Poduzetnik traži promjene, odgovara na njih i eksploatira mogućnosti. Inovacija je specifičan alat poduzetnika, stoga efikasan poduzetnik pretvara mogućnosti u resurse.”¹⁰ Na jednom ekstremu nalazimo mišljenje da je poduzetnik veoma sposobna osoba s posebnim talentom i karakteristikama koje krasi veoma mali broj ljudi. Na drugom ekstremu, svako ko želi raditi sam za sebe, smatra se poduzetnikom.

PODUZETNO DJELOVANJE u najširem smislu označava poduzimanje aktivnosti koje su ciljno orijentirane na stvaranje nove vrijednosti bilo u spoznajnom, socijalnom, ekonomskom ili svakodnevnom životnom kontekstu. Uključuje inicijativnost – sposobnost pokretanja sebe i drugih na aktivnost, prepoznavanje mogućnosti u okruženju i upotrebu tih mogućnosti; inovativnost – uvođenje ili upotrebljavanje novih ideja i metoda, transformiranje postojećih domena u nove; proaktivnost – kreiranje, izazivanje događanja, situacija, umjesto reagiranja na situaciju nakon što se ona dogodi; djelovanje u očekivanju, predviđanju budućih potreba, promjena ili problemskih situacija.

OBLICI PODUZETNIŠTVA – Različite su podjele oblika poduzetništva. Međutim, tri su osnovna oblika poduzetništva: tradicionalno, korporativno i socijalno. Tradicionalno poduzetništvo se prakticira u mikro, malim i srednjim biznisima koji su organizirani u različitim pravno-organizacionim formama, a čiji je osnovni cilj ostvarenje profita koji pripada vlasnicima kapitala i o čijoj upotrebi samostalno odlučuju. Korporativno poduzetništvo vezujemo za velika poduzeća/ korporacije koje žele primijeniti savremene principe menadžmenta na nov način koji će stvoriti pretpostavke da kreativni pojedinci sa svojim idejama o novim proizvodima, postupcima i procesima, dođu do izražaja. Socijalno poduzetništvo predstavlja primjenu poduzetničkih principa u društvenom sektoru sa ciljem unapređenja kvaliteta življenja. Socijalno poduzetništvo, za razliku od prethodna dva, teži istovremeno ostvarenju društvenih i finansijskih ciljeva.

⁹ Drucker, Peter (1993), *Innovation and Entrepreneurship*

¹⁰ Drucker, Peter (1964), *Managing for Results*

SOCIJALNO PODUZEĆE je način poslovanja gdje se zaradom koja se ostvaruje ispunjava određena socijalna misija. Sredstva ostvarena zaradom socijalnog poduzeća se ulažu u svrhe kao što su zapošljavanje ljudi koji teže dolaze do posla, socijalne i medicinske usluge, obrazovanje, zaštita životne sredine ili kulturne aktivnosti u zajednici i sl.

SOCIJALNI PODUZETNIK je osoba koja prepoznaje društveni problem i koristi poduzetničke principe da kreira i vodi poduhvat s društvenom svrhom.

CJELOŽIVOTNO UČENJE podrazumijeva integraciju formalnog, neformalnog i informalnog učenja kako bi se stekle mogućnosti za stalno unapređenje kvaliteta življenja. Svaka aktivnost učenja koja se poduzima tokom života radi unapređenja znanja, vještina i kompetencija u osobnoj, građanskoj, društvenoj i poslovnoj / radnoj sferi. Ono obuhvata formalno i neformalno obrazovanje, ali i informalno učenje. Stoga, cjeloživotno učenje može imati različite svrhe, kao što su osobno ispunjenje, aktivno građanstvo, socijalna inkluzija i mogućnost zaposlenja, odnosno prilagodljivost na različite zahtjeve tržišta rada.

FORMALNO OBRAZOVANJE je učenje usmjereno od nastavnika ili instruktora koje se stiče u obrazovnim ustanovama, a prema nastavnim planovima i programima odobrenim od mjerodavnih obrazovnih vlasti.

NEFORMALNO OBRAZOVANJE je organiziran proces učenja i obrazovanja usmjeren ka usavršavanju, specijalizaciji i dopunjavanju znanja, vještina i sposobnosti prema posebnim programima koje izvode organizatori obrazovanja (redovne škole, centri za obuku, kompanije, agencije i sl.).

INFORMALNO UČENJE je neplanirano učenje i sticanje znanja kroz svakodnevne aktivnosti.

INKLUZIVNO OBRAZOVANJE podrazumijeva pravo na obrazovanje svake osobe tokom cijelog života, koje će omogućiti maksimalan razvoj individualnih potencijala.

CJELOŽIVOTNI RAZVOJ KARIJERE podrazumijeva da pojedinac čitav svoj život promišlja o svom karijernom putu i donosi odluke koje će mu omogućiti da radi poslove u kojima je zadovoljan i u kojima je produktivan.

KARIJERA (SAVREMENO SHVATANJE) – Ranije se smatralo da karijera počinje prvim poslom, a završava se odlaskom u penziju. Uspješnim poslovnim ljudima su smatrani samo oni koji su bili zaposleni u prestižnim organizacijama ili institucijama, na visokim pozicijama, sa „dobrim“ plaćama i percipirani kao dio elite. Karijera se dovodila u vezu sa napredovanjem na hijerarhijskoj ljestvici, pa je to bio znak uspjeha i uspješne karijere. Danas se shvatanje karijere u nekoj mjeri promijenilo. Karijera je danas dinamičnija i ne obuhvata samo posao i novac, već i učenje, porodicu, slobodno vrijeme. Karijera više nije pravolinijski proces (osoba se zaposli, radi, ode u penziju i završava karijeru), već cjeloživotni proces koji počinje školovanjem (kada pojedinac postaje svjestan svijeta koji ga okružuje, svojih želja i interesovanja) i traje do kraja aktivnog života. Obuhvata sve aktivnosti, školovanje, kurseve, obuke, volonterske aktivnosti, prakse, hobije, čak i ono što se uči kroz iskustvo – kod kuće, među porodicom, prijateljima... Uspjeh je ono što svakoj pojedinačnoj osobi pruža osobnu i profesionalnu satisfakciju. Prema tome, karijeru imaju svi koji su zadovoljni sobom, svojim poslom i životom, i ona nije vezana samo za vertikalno napredovanje.

KARIJERNO VOĐENJE I SAVJETOVANJE predstavlja niz aktivnosti koje osposobljavaju pojedince bilo kog uzrasta, u bilo kojem trenutku njihovih života, da identificiraju sopstvene sposobnosti, kompetencije i interese, donesu odluke koje se tiču njihovog obrazovanja, osposobljavanja i profesije, i da upravljaju tokovima svojih života u oblasti učenja, rada i drugih oblasti u kojima mogu steći i primijeniti sposobnosti i kompetencije.

KARIJERNO INFORMIRANJE – dio karijernog savjetovanja usmjereno na pružanje informacija potrebnih za planiranje, postizanje i održavanje zaposlenosti i volontiranja. To uključuje i informacije o zanimanjima, vještinama, karijernim putevima (putevima u realizaciji karijere), trendovima i stanju na tržištu rada, obrazovnim programima i mogućnostima, obrazovnim institucijama (svih vrsta – formalne, neformalne), vladinim i nevladinim programima i uslugama, i perspektivama poslova. Ove informacije se smatraju kamenom temeljcem karijernog vođenja.

KARIJERNO SAVJETOVANJE (kao uskostručna aktivnost) pomaže pojedincima da uz pomoć karijernih savjetnika razumiju vlastite ciljeve i aspiracije, sopstveni identitet, donose odluke zasnovane na informacijama, i posvete se aktivnostima i upravljanju promjenama u svojoj karijeri, bilo da su planirane ili neplanirane.

OBRAZOVANJE ZA KARIJERU – za razliku od karijernog savjetovanja koje podrazumijeva rad sa karijernim savjetnicima, obrazovanje za karijeru promoviše razumijevanje svijeta rada kroz školske nastavne programe. To se može realizirati u različitim formama u okviru nastavnog procesa, koje nastavnici direktno integiraju u predmetne oblasti, ili sticanje određenih vještina potrebnih za zapošljavanje kao posebnog segmenta obrazovnog rada koji je uključen u nastavne planove i programe. Posebne vještine za zapošljavanje mogu

obuhvatiti sticanje vještina upravljanja karijerom, prelaz iz škole u oblast rada itd. Aktivnosti koje obuhvataju karijerno informiranje i karijerno savjetovanje mogu biti integrirane u predmetne i nastavne oblasti u školi, ili se mogu realizirati kao posebne grupne aktivnosti za učenike.

KORUPCIJA – prema Građanskopravnoj konvenciji o korupciji (Strazburg, 1999, čl. 2), korupcija podrazumijeva traženje, nuđenje, davanje ili primanje, direktno ili indirektno, mita ili bilo koje druge nezakonite koristi, ili stavljanje toga u izgled, koje izopačuje propisano izvođenje neke dužnosti ili ponašanja koje se zahtijeva od primaoca mita, nezakonite koristi, ili osobe kojoj se stavlja u izgled. Korupcija u obrazovanju se može definirati kao “sistematsko korištenje javnog djelovanja zarad privatnih interesa, što ima za posljedicu značajno narušavanje pristupa obrazovanju, kvaliteti i jednakosti svih uključenih u obrazovnom sistemu” (Hallack & Poisson, 2001).

SUKOB INTERESA postoji¹¹ u situacijama u kojima izabrani dužnosnici, nosioci izvršnih funkcija i savjetnici, imaju privatni interes koji utiče ili može uticati na zakonitost, otvorenost, objektivnost i nepristrasnost u obavljanju javne funkcije (primjere vidjeti na str. 3, "*Kratko o korupciji, primjeri*").

POKLONOM¹² se smatra poklon u vezi sa obavljanjem javne funkcije, a podrazumijeva: stvari, prava, usluge bez naknade, te neku drugu korist datu ili obećanu izabranom dužnosniku, nosiocu izvršne funkcije i savjetniku, naprimjer, ugostiteljsku uslugu, uslugu noćenja, oprost duga ili obaveze, putni trošak ili sličnu uslugu, ulaznicu, umjetnički predmet, suvenir, osiguranje ili sličnu uslugu, medicinsku ili sličnu uslugu, koju izabrani dužnosnik, nosilac izvršne funkcije i savjetnik nije osobno platio prema tržišnoj cijeni. Poklon u vrijednosti do 200 KM izabrani dužnosnici, nosioci izvršne funkcije i savjetnici mogu zadržati i ne treba da ga prijave. Poklone iznad vrijednosti 200 KM izabrani dužnosnici, nosioci izvršne funkcije i savjetnici ne smiju zadržati, već su ih obavezni prijaviti i predati institucijama vlasti koje su ih izabrale ili imenovale, i u čije ime obavljaju povjerenu javnu funkciju. Izabrani dužnosnik, nosilac izvršne funkcije i savjetnik, ne smije primiti novac, ček ili drugi vrijednosni papir, bez obzira na iznos.

Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za kroskurikularno i međupredmetno područje definirana na ishodima učenja urađena je po već utvrđenoj metodologiji razvoja Zajedničke jezgre nastavnih planova i programa. Uvažavajući specifičnosti kroskurikularnog i međupredmetnog područja, najprije su definirane oblasti i komponente za njih, potom su za svaku komponentu definirani ishodi učenja¹³ i na kraju su za svaki ishod učenja definirani pokazatelji. Oblast nosi naziv Pojedinaac i društvena odgovornost, a definirane komponente su: Poduzetništvo, Karijerna orijentacija i Antikorupcija. Pokazatelji su definirani u skladu s razvojnim uzrastom djeteta na kraju predškolskog odgoja i obrazovanja (uzrast od 5 do 6 godina), na kraju trećeg razreda (uzrast od 8 do 9 godina), na kraju šestog razreda (uzrast od 11 do 12 godina), na kraju devetogodišnjeg odgoja i obrazovanja (uzrast od 14 do 15 godina), i na kraju srednjoškolskog odgoja i obrazovanja (uzrast od 18 do 19 godina). Proces izrade Dokumenta trajao je od maja 2014. do decembra 2015. godine.

Polazišta za izradu *Zajedničke jezgre nastavnih planova i programa za kroskurikularno i međupredmetno područje definirane na ishodima učenja* bila su identifikacija ključnih kompetencija i životnih vještina u BiH (2011), te različiti pristupi kroskurikularnosti i međupredmetnoj povezanosti u Sloveniji, Hrvatskoj i drugim zemljama EZ.

Tokom definiranja *Zajedničke jezgre nastavnih planova i programa za kroskurikularno i međupredmetno područje definirane na ishodima učenja* sudjelovali su predstavnici pedagoških zavoda, Zavoda za školstvo Mostar, pedagoške institucije Brčko Distrikta BiH, odgajatelji, učitelji, nastavnici, srednjoškolski profesori, univerzitetski profesori i stručni savjetnici Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje.

Radna grupa je pristup definiranju ishoda učenja i pokazatelja¹⁴ zasnivala na razvoju ključnih kompetencija, kako bi se opisala postignuća na kraju naprijed navednih procesa učenja identifikacijom znanja, vještina i stavova. Radna grupa se na početku odlučila za *Bloomovu taksonomiju*¹⁵ obrazovnih ciljeva kao osnovu za daljnju nadogradnju. Ovo je jedan od najzastupljenijih teoretskih okvira za planiranje, pripremu i vrednovanje osnovnoškolskog, srednjoškolskog i visokoškolskog obrazovanja.

¹¹ Zakon o sukobu interesa u institucijama vlasti Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj: 16/02, 14/03, 12/04 i 63/08, 8/12)

¹² Priručnik iz oblasti zakona o sukobu interesa (2010) priredili: Mile Kudić, član Centralne izborne komisije BiH, Tihomir Vujić, član Centralne izborne komisije BiH, Danka Polovina-Mandić, šefica Odsjeka za provedbu Zakona o sukobu interesa 2010. godine, u skladu sa sporazumom s OSCE-om zahvaljujući sredstvima USAID-a.

¹³ Vidjeti prilog 1. *Oblasti, komponente i ishodi učenja*

¹⁴ Brojevi definiranih ishoda u Dokumentu prate pokazatelje pod istim brojem, ali za različiti uzrast.

¹⁵ Bloom, B.S. (Ed.), *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals: Handbook I, Cognitive domain*, Longmans, Green, New York, 1956.

Temelji učenja za *kroskurikularno i međupredmetno područje*, koji su utkani u *Zajedničku jezgru nastavnih planova i programa za kroskurikularno i međupredmetno područje definiranu na ishodima učenja*, su sljedeći:

- kroskurikularne kompetencije nisu vezane samo za sadržaj jednog predmeta niti za kurikulum nekog područja, nego se razvijaju unutar većeg broja predmeta, među predmetima i kroskurikulume naglasak na integrativnom pristupu među predmetima i među kurikulumima, koji uključuje jednopredmetno i višepredmetno povezivanje
- naglasak na autonomiji nastavnika u pristupu planiranju, pripremanju nastave pri izboru nastavnih metoda, oblika, sredstava i pomagala, kao i vrednovanju ostvarenosti ishoda i pokazatelja
- naglasak na usmjerenost na ključne kompetencije koje same po sebi ne mogu biti vezane samo za jedan predmet
- naglasak na aktivnom učenju i kritičkom mišljenju
- promocija timskog rada i pristupa međupredmetnim sadržajima i među predmetnim nastavnicima.

Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za kroskurikularno i međupredmetno područje definirana na ishodima učenja priređena je imajući na umu višestruke izazove koji stoje pred nastavnicima i učenicima Bosne i Hercegovine. Učenje je cjeloživotni proces pa su, u skladu s tim, u Dokument integrirane ključne kompetencije za cjeloživotno učenje: samoinicijativa i poduzetnička kompetencija, kreativna i produktivna kompetencija, učiti kako se uči, te socijalna i građanska kompetencija. One u Dokumentu predstavljaju prožimajuće teme *kroskurikularnog i međupredmetnog područja* u definiranim pokazateljima.¹⁶

Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za kroskurikularno i međupredmetno područje definirana na ishodima učenja predstavlja pedagoško-didaktičko-metodički referentni okvir za individualni i kreativni rad škola, nastavnika i drugih djelatnika u odgoju i obrazovanju, kako bi se zajednički postepeno doprinijelo novom konceptu vođenja i upravljanja kvalitetom obrazovanja u Bosni i Hercegovini.

Cilj *Zajedničke jezgre nastavnih planova i programa za kroskurikularno i međupredmetno područje definirane na ishodima učenja* jeste prevazilaženje strategije odgoja i obrazovanja zasnovanog na sadržaju koje učenik treba savladati tokom jedne školske godine, nego je fokus na razvoju znanja, vještina i stavova da se riješe kompleksni zadaci mobiliziranjem svojih potencijala u određenom kontekstu. Povezivanje predmeta u okviru tematske integracije, koristeći aktivnosti u okviru redovne nastave na različitim predmetima, ostvaruju se ciljevi predmetnog programa, a i ishodi koji se tiču međupredmetnog i kroskurikularnog područja. Ovi ishodi se mogu ostvarivati različitim projektnim aktivnostima koje promoviraju timski rad, te povezivanje nastavnika i učenika. Razvijanjem znanja, vještina i stavova iz poduzetništva, učenici se osposobljavaju da se efikasno snalaze u složenim uvjetima života i rada, prepoznajući svoje potencijale izgradnjom upornosti i istrajnosti pri ostvarenju ciljeva. Da bi osoba mogla upravljati svojom karijerom, treba da stekene znanja i vještine koje će joj omogućiti da u svakom trenutku može procijeniti svoje osobine i interese, zahtjeve i mogućnosti tržišta rada, a i donijeti odluke najpovoljnije za sebe. Učenici trebaju biti osposobljeni da prepoznaju oblike koruptivnog ponašanja kao i socijalnih posljedica korupcije, ali i istovremeno razvijaju otpornost na različite pritiske koji se karakteriziraju kao korupcija, te razvijaju kompetencije koje omogućuju zrelo i konstruktivno socijalno i građansko djelovanje i ponašanje.

¹⁶ Vidjeti *Ključne kompetencije i prožimajuće pokazatelje kroskurikularnog i međupredmetnog područja*

PRILOG

Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za kroskurikularno i međupredmetno područje definirano na ishodima učenja.

Oblast 1: POJEDINAC I DRUŠTVENA ODGOVORNOST				
Komponenta 1: Poduzetništvo				
Ishodi učenja:				
1. Istražuje poduzetno djelovanje u različitim aspektima života. 2. Analizira oblike i procese u poduzetništvu. 3. Procjenjuje i predlaže svojstva poduzetnog djelovanja u različitim kontekstima učenja i života.				
Indikatori (pokazatelji) područja vještina u skladu sa uzrastom za:				
Kraj predškolskog odgoja i obrazovanja (5/6 god.)	Kraj 3. razreda (8/9 god.)	Kraj 6. razreda (11/12 god.)	Kraj devetogodišnjeg odgoja i obrazovanja (14/15 god.)	Kraj srednjoškolskog odgoja i obrazovanja (18/19 god.)
1a. Imenuje svoja interesovanja. 1b. Prepoznaje situacije koje su realizirane na osnovu njegove ideje.	1a. Opisuje poduzetno djelovanje u neposrednom okruženju (npr., učionici i školi).	1a. Objašnjava poduzetno djelovanje osoba iz neposrednog okruženja.	a. Objašnjava razliku između pojmova poduzetnik i djelovati poduzetnički.	1a. Analizira različite oblike poduzetnog djelovanja u odnosu na osobne i društvene ciljeve. 1b. Procjenjuje resurse za poduzetno djelovanje kako bi donio odluke u različitim situacijama. 1c. Povezuje poduzetno djelovanje sa razvojem pojedinca i društva.
				1d. Prepoznaje poduzetnički potencijal u sebi, te razvija vještine poduzetnog djelovanja.
2a. Opisuje zanimanja osoba iz neposrednog okruženja.	a. Prepoznaje faze realizacije ideje. b. Imenuje oblike poduzetništva (zanati, udruženja, javne ustanove, poduzeća...). c. Razlikuje šta je račun i priznanica. d. Razlikuje proizvod i uslugu na jednostavnom primjeru.	2a. Predstavlja svoju poduzetničku ideju kroz faze realizacije ideje u djelo. 2b. Razlikuje oblike poduzetništva (zanati, udruženja, poduzeća, kompanije, vladin, nevladin sektor, profitni, neprofitni sektor, zadruge - tradicionalno, korporativno i socijalno poduzetništvo). 2c. Opisuje pojmove prihod i troškovi. 2d. Identificira koristi od volonterskog	a. Koristi komponente projekta za realizaciju ideje. b. Objašnjava načine za osiguranje resursa i upravlja resursima. c. Odabire volonterske aktivnosti prema svojim interesima i potrebama. d. Procjenjuje dobit u odnosu na uložene resurse i troškove.	a. Razrađuje komponente projektnog ciklusa (osmišlja ideju, procjenjuje mogućnosti realizacije, izrađuje projekt). b. Odabire zainteresirane strane i prezentira projekt. c. Daje kritički osvrt za unapređenje projekata drugih osoba. d. Objašnjava korake u započinjanju poslovnih firmi i socijalnih poduzeća. e. Koristi načela volonterizma kao potencijal za razvoj poduzetničkog djelovanja i zapošljavanja.

		rada za pojedinca i za društvo. 2e. Daje primjere ljudi u ulogama proizvođača, pružaoca usluga i potrošača.		f. Razlikuje finansijske dokumente i finansijske institucije. g. Razlikuje proizvode i usluge koji su u ponudi i potražnji na lokalnom, državnom i regionalnom nivou. h. Povezuje pojmove prihoda i troškova s fazama realizacije ideje.
				1d. Objašnjava važnost sporednih efekata proizvodnje i važnost održivog razvoja (misli zeleno).
3a. Opisuje individualno djelovanje i djelovanje u grupi;	3a. Usklađuje svoje djelovanje s djelovanjem grupe; 3b. Opisuje načine podrške drugima u aktivnostima; 3c. Opisuje prihvatljivo ponašanje prema javnim dobrima; 3d. Završava zadatke u vremenskom okviru.	3a. Pojašnjava svoju ulogu i značaj u timu, i ulogu i značaj drugih članova. 3b. Odabire individualno ili timsko djelovanje u skladu sa situacijom. 3c. Procjenjuje posljedice svojih odluka i aktivnosti. 3d. Obrazlaže svoj stav i dovodi u vezu sa mišljenjem drugih. 3f. Planira aktivnosti samostalno i u grupi / timu. 3g. Uspoređuje rezultate svoga rada i rada drugih. 3h. Predlaže rješenja problema.	3a. Usklađuje svoje ciljeve sa ciljevima tima. 3b. Analizira učinak individualnog i timskog rada kako bi motivirao sebe i druge u ostvarivanju ciljeva. 3c. Kritički procjenjuje inovacije i promjene. 3d. Ilustrira rješenja ideja samostalno i u saradnji s drugima. 3e. Objašnjava javna dobra (daje primjere o značaju i ulozi javnih dobara i faktora koji utiču na javna dobra).	3a. Procjenjuje svoju ulogu u timu i djeluje u skladu s njom. 3b. Daje kritički osvrt na svoje potencijale i potencijale tima. 3c. Procjenjuje posvećenost svojim namjerama (učenje putem pokušaja i pogreške). 3e. Pokreće aktivnosti na nivou razreda, škole i na nivou zajednice. 3f. Koristi metode i tehnike kako bi rukovodio, organizirao i proveo specifičan projekt samostalno i u timu. 3g. Argumentira svoje potencijale (socijalne vještine, prethodna znanja) i mogućnosti primjene;

Komponenta 2: Karijerna orijentacija				
1.Procjenjuje vlastite interese i vrijednosti, svoje snage i sposobnosti i formuliira životne uloge u kontekstu individualnog iskustva. 2.Kritički procjenjuje odnos između vlastitih karakteristika, svijeta obrazovanja i svijeta rada. 3.Analizira važnost donošenja odluka i posljedica izbora u svim aspektima života. 4.Koristi konstruktivne načine upravljanja promjenama i strategijama.				
Indikatori (pokazatelji) područja vještina u skladu sa uzrastom za:				
Kraj predškolskog odgoja i obrazovanja (5/6 god.)	Kraj 3. razreda (8/9 god.)	Kraj 6. razreda (11/12 god.)	Kraj devetogodišnjeg odgoja i obrazovanja (14/15 god.)	Kraj srednjoškolskog odgoja i obrazovanja (18/19 god.)
a. Opisuje aktivnosti za koje iskazuje interes. b. Nabraja nekoliko zanimanja iz neposrednog okruženja. c. Prepoznaje karakteristike zanimanja.	1a. Objašnjava zanimanja iz okruženja. 1b. Razlikuje karakteristike zanimanja. 1c. Povezuje svoj interes s karakteristikama zanimanja.	a. Opisuje svoje snage i sposobnosti, kao i svoje interese. b. Objašnjava životne uloge.	a. Opisuje vlastita znanja, vještine i stavove koji su važni za odabir nastavka školovanja, kao i za izlazak na tržište rada.	a. Daje prioritet kompetencijama važnim za razvoj karijere.
a. Pokazuje pozitivan stav o školovanju	a. Objašnjava odnos vlastitih karakteristika (uloženog truda, znatijelje) i postignutih rezultata.	a. Povezuje interese, kao i potrebna znanja i vještine s grupama zanimanja.	a. Donosi odluku o nastavku školovanja zasnovanu na procjeni odnosa vlastitih karakteristika i karakteristika škole, kao i potreba tržišta rada. b. Objašnjava važnost obrazovanja koje pojedinac stiče vlastitim radom, komunikacijom, čitanjem, razvijanjem vještina, iskustva i znanja.	a. Donosi odluku o karijernom putu zasnovanu na procjeni odnosa svojih karakteristika i karakteristika svijeta obrazovanja i rada. b. Procjenjuje važnost učenja tokom života i svojih aktivnosti sa ciljem unapređenja znanja, vještina i sposobnosti unutar osobne, građanske, društvene i poslovne perspektive.
3a. Prepoznaje kako se odluke, i za njih vezana ponašanja, odražavaju na donosioce odluke i na okolinu.	3a. Daje primjer povezanosti odluke s njenim posljedicama.	3a. Daje primjer kompleksnosti odnosa odluka i posljedica. 3b. Prepoznaje važnost donošenja odluka za nastavak školovanja i svijet rada.	3a. Analizira prednosti i nedostatke alternativa u izboru srednje škole i svijeta rada. 3b. Procjenjuje kako različiti faktori utiču na donošenje odluka u odabiru zanimanja i izlaska na tržište rada.	3a. Procjenjuje prednosti i nedostatke alternativnih karijernih puteva. 3b. Procjenjuje kako različiti faktori mogu uticati na donošenje karijernih odluka.

NP	NP	4a. Uspoređuje različite strategije upravljanja promjenama u neposrednom okruženju.	4a. Planira korake u prilagođavanju na nastavak odgojno-obrazovnog procesa u srednjoj školi.	4a. Provođi strategije upravljanja promjenama u razvoju karijere.
----	----	---	--	---

Komponenta 3: Antikorupcija				
Ishodi učenja:				
1. Kritički procjenjuje odnose između koruptivnih ponašanja i društvenog razvoja. 2. Kritički procjenjuje odnose između individualnih karakteristika, konteksta i koruptivnih ponašanja. 3. Osmišlja osobni angažman u borbi protiv korupcije.				
Indikatori (pokazatelji) područja vještina u skladu sa uzrastom:				
Kraj predškolskog odgoja i obrazovanja (5/6 god.)	Kraj 3. razreda (8/9 god.)	Kraj 6. razreda (11/12 god.)	Kraj devetogodišnjeg odgoja i obrazovanja (14/15 god.)	Kraj srednjoškolskog odgoja i obrazovanja (18/19 god.)
1. Prepoznaje ispravna i pravedna ponašanja u neposrednom okruženju.	1. Objašnjava primjere ispravnih i pravednih ponašanja u neposrednom okruženju.	1. Opisuje elemente koruptivnih ponašanja u neposrednom okruženju.	1. Objašnjava pojam korupcije, njene pojave i posljedice u svim aspektima života.	a. Analizira veze između sadržaja, konteksta i koruptivnih ponašanja. b. Opisuje ponašanja koja su kroz historiju bila neprihvatljiva, kažnjiva, a više nisu, i obratno. c. Određuje ponašanja koja jesu/bila kažnjiva na određenim prostorima, a na drugim nisu.
2. Prepoznaje primjere vlastitih ispravnih i pravednih ponašanja.	2. Pokazuje odgovorno i etično ponašanje u školskim i vanškolskim aktivnostima.	2. Objašnjava važnost poštivanja pisanih i nepisanih pravila i normi u zajednici.	2. Povezuje odgovorno ponašanje pojedinca i razvoj društva.	2. Procjenjuje kako različiti konteksti utiču na percepciju korupcije i koruptivno ponašanje.
3. Prepoznaje aktivnosti koje promovišu socijalno prihvatljiva ponašanja.	3. Povezuje svoje djelovanje sa školskim aktivnostima koje promovišu socijalno prihvatljiva ponašanja.	3. Provođi školske i vanškolske aktivnosti koje imaju za cilj prevenciju korupcije.	3. Konstruira manje projekte koji imaju za cilj prevenciju korupcije.	3. Izrađuje projekte koji imaju za cilj borbu protiv korupcije.

LITERATURA

- Đokić, Z., Šćekić, A. (2004): Korupcija kao teški oblik kriminala, *Teški oblici kriminala*, Zbornik radova, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Viša škola unutrašnjih poslova, XVI, 8-12.
- Getoš, A.M., Čupić, Z., Mihaljević, P. (2011): Analiza koncepta 'Edukacijom protiv korupcije' na primjeru praktičnih iskustava s 'antikorupcijskog sata', *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, 2 (1), 99-119.
- Keen, E. (2000): *Fighting Corruption through Education*, Budapest: COLPI, HREA.
- Korać, H. (2014): *Organizovani kriminalitet*, Travnik: UNT.
- Građanskopravna konvencija o korupciji, Strazburg, 1999.
- Korać, H., Begović, A. (2009): Nedopušteno stanje korupcije, Korupcija i pranje novca (uzroci, otkrivanje i prevencija), Zbornik radova Internacionalne asocijacije kriminalista, Sarajevo, 181-189.
- Pope, Jeremy (2000): *TI Source Book 2000. Confronting Corruption: The Elements of a National Integrity System*, Berlin: Transparency International.
- Lilić J., Marković M., Svetozarević M., Kitanović M., Đorđević B., Kljajić T., Manić Radoičić J., Đurović A. *Karijerno vođenje i savetovanje – priručnik za nastavnike srednjih škola*, Fondacija Tempus – Euroguidance centar i Beogradska otvorena škola, Beograd, 2014.
- *Preporuke za razvoj programa karijernog vođenja i savetovanja u srednjim školama*, Centar za vođenje i savetovanje - Beogradska otvorena škola, Beograd, 2013.
- Institut otvoreno društvo Hrvatska, *Usredotoči se na budućnost, priručnik za profesore*, Društvo za istraživanje i razvoj ljudskih potencijala, Razbor, Zagreb, 1999.
- Dr. sc. Husremović Dž., Lepić S., Chambers M., Zirojević-Bužo M. *Program upravljanja karijerom, Priručnik za nastavno osoblje*, Projekat zapošljavanja mladih (YEP), uz podršku Švajcarske agencije za razvoj i saradnju (SDC), GOPA mbH Bad Homburg, predstavništvo za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 2014.
- *Profesionalna orijentacija – Pet koraka do odluke o školi i zanimanju, Priručnik za trenere*, Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit GmbH (GTZ), Ured za BiH i Hrvatsku
- Bloom, B.S. (Ed.), *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals: Handbook I, Cognitive domain*, Longmans, Green, New York, 1956
- *Ključne kompetencije i životne vještine u Bosni i Hercegovini, Sarajevo (2011)*
- *Poduzetničko učenje-pristup ključnim kompetencijama ISCED nivo 2, SEECEL (2011)*
- *Priručnik za nastavnike osnovne škole-Integracija pristupa baziranog na ključnim kompetencijama i životnim vještinama, CIVITAS (2013)*

1. Deset ključnih kompetencija Evropske unije¹⁷

Kompetencija	Definicija	Znanje	Vještine	Stavovi
Komuniciranje na maternji jeziku	Komunikacija je sposobnost izražavanja i tumačenja misli, osjećaja i činjenica u usmenom i pismenom obliku (slušanje, govorenje, čitanje i pisanje) i lingvističko uzajamno djelovanje na odgovarajući način u čitavom nizu društvenih i kulturnih sadržaja – obrazovanje i izobrazba, posao, dom i slobodno vrijeme.	<i>Solidno znanje osnovnog rječnika, funkcionalne gramatike i stila, funkcija jezika.</i> <i>Svijest o raznim vrstama verbalne interakcije (razgovori, intervjui, rasprave, itd.) i osnovnim karakteristikama različitih stilova i registara govornog jezika.</i> <i>Razumijevanje paralingvističkih karakteristika komunikacije (kvaliteta glasa, izraz lica, držanje tijela i izražavanje pokretima).</i> <i>Svijest o različitim vrstama književnog teksta (bajke, mitovi, legende, pjesme, lirski poezija, kazalište, kratke priče, romani) i njihove osnovne karakteristike i vrste neknjiževnih tekstova (životopisi, molbe, izvješća, uvodni članci, eseji, govori, itd.) i njihove osnovne karakteristike.</i> <i>Poznavanje osnovnih karakteristika pisanog jezika (formalni, neformalni, znanstveni, novinarski, kolokvijalni, itd.).</i> <i>Svijest o promjenjivosti jezika i oblicima komunikacije tokom vremena i u različitim zemljopisnim, društvenim i komunikacijskim okruženjima.</i>	<i>Sposobnost komuniciranja u pisanom i usmenom obliku, razumijevanje ili omogućavanje razumijevanja raznih poruka u raznim situacijama i u različite svrhe. Komunikacija uključuje sposobnost slušanja i razumijevanja raznih govornih poruka u mnoštvu komunikacijskih situacija te sposobnost konciznog i jasnog govorenja. Uključuje i sposobnost praćenja uspješnosti poruke, kao i sposobnost započinjanja, održavanja i okončanja razgovora u raznim komunikacijskim situacijama.</i> <i>Sposobnost čitanja i razumijevanja različitih tekstova, prihvatanje strategija primjerenih raznim svrhama čitanja (čitanje radi informiranja, učenja ili uživanja) i raznim vrstama teksta.</i> <i>Sposobnost pisanja raznih vrsta tekstova u različite svrhe, praćenje procesa pisanja (od koncepta do korekture).</i> <i>Sposobnost pretraživanja, prikupljanja i procesuiranja pisanih informacija, podataka i pojmova da bi ih se moglo koristiti u proučavanju i sustavnom organiziranju znanja. Sposobnost razlikovanja relevantnih od irrelevantnih informacija kod slušanja, govorenja, čitanja i pisanja.</i> <i>Sposobnost formuliranja vlastitih argumenata u govoru i pismu na uvjerljiv način i potpunog uvažavanja drugih stajališta iznijetih u pisanom ili usmenom obliku.</i> <i>Vještine potrebne za korištenje pomoćnih sredstava (poput bilješki, shema, karata) s ciljem proizvodnje, predstavljanja ili razumijevanja složenih tekstova u pisanom ili usmenom obliku (govori, razgovori, upute, intervjui, rasprave).</i>	Stvaranje pozitivnog stava <u>prema maternjem jeziku</u>, njegovo prihvaćanje kao potencijalnog sredstva osobnog i kulturnog obogaćivanja. Sklonost otvorenom pristupanju tuđem mišljenju i argumentima i uključivanje u <u>konstruktivan i kritički dijalog</u>. Samopouzdanje kod javnog obraćanja. Spremnost da težimo <u>estetskoj kvaliteti</u> izražavanja koja nadilazi isključivo tehničku preciznost riječi/izraza. Razvijanje <u>ljubavi prema književnosti</u>. Razvijanje pozitivnog stava prema <u>međukulturnoj komunikaciji</u>.

¹⁷ Federalni zavod za zapošljavanje

Kompetencija	Definicija	Znanje	Vještine	Stavovi
Komuniciranje na stranom jeziku	Komuniciranje na stranim jezicima u velikoj mjeri ima istu dimenziju vještina komuniciranja na materinjem jeziku: temelji se na sposobnostima razumijevanja, izražavanja i tumačenja misli, osjećaja i činjenica u usmenom i pismenom obliku (slušanje, govorenje, čitanje i pisanje) u odgovarajućem nizu društvenih sadržaja – posao, dom, slobodno vrijeme, obrazovanje i izobrazba – u skladu sa željama i potrebama pojedinca. Komuniciranje na stranom jeziku zahtijeva vještine poput posredovanja i međukulturnog razumijevanja. Stupanj uspješnosti je različit u ove četiri dimenzije, između pojedinih jezika i s obzirom na lingvističko okruženje i nasljeđe pojedinca.	<i>Poznavanje vokabulara i funkcionalne gramatike, intonacije i izgovora.</i> <i>Svijest o raznim vrstama verbalne interakcije (npr. razgovori licem u lice ili telefonski razgovori, intervjui, itd.).</i> <i>Poznavanje primjerenog raspona književnih i neknjiževnih tekstova (npr. kratke priče, pjesme, novinski članci i članci u časopisima, Internet stranice, upute, pisma, kratka izvješća, itd.).</i> <i>Poznavanje osnovnih karakteristika različitih stilova i registara govornog i pisanog jezika (formalni, neformalni, novinarski, kolokvijalni, itd.).</i> <i>Svijest o društvenim konvencijama i kulturnim aspektima i promjenjivosti jezika u različitim zemljopisnim, društvenim i komunikacijskim okruženjima.</i>	<i>Sposobnost slušanja i razumijevanja govornih poruka u primjerenom nizu komunikacijskih situacija (teme koje su bliske, od osobnog interesa ili relevantne za svakodnevni život).</i> <i>Sposobnost započinjanja, održavanja i okončanja razgovora o temama koje su bliske, od osobnog interesa ili relevantne za svakodnevni život.</i> <i>Sposobnost čitanja i razumijevanja nestručnih pisanih tekstova o nizu tema ili u nekim slučajevima, stručnih tekstova s bliskog područja i pisanje raznih vrsta tekstova u različite svrhe u primjerenom nizu situacija.</i> <i>Primjerena upotreba pomoćnih sredstava (npr. bilješki, dijagrama, karata) kako bi se razumjeli ili proizveli pisani ili govorni tekstovi (npr. razgovori, upute, intervjui, govori).</i> <i>Sposobnost započinjanja, održavanja odgovarajućeg niza autonomnih aktivnosti učenja jezika.</i>	Osjetljivost za <u>kulturne razlike</u> i otpor prema stereotipima. Zanimanje i znatiželja glede jezika općenito (uključujući susjedne, regionalne, manjinske ili srednjevjekovne jezike, znakovni jezik, itd.) i zanimanje za <u>međukulturnu komunikaciju</u>.

Kompetencija	Definicija	Znanje	Vještine	Stavovi
Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije	Matematička pismenost je sposobnost zbrajanja, oduzimanja, množenja, dijeljenja i izračunavanja omjera pri mentalnom i pismenom izračunavanju u svrhu rješavanja niza problema u svakodnevnim situacijama. Naglasak je na procesu a ne rezultatu, na aktivnosti a ne znanju. Daljnjim razvitkom matematičke kompetencije, ona ovisno o kontekstu uključuje sposobnost i spremnost korištenja matematičkih oblika mišljenja (logičko i prostorno razmišljanje) i prikazivanje (formula, modela, konstrukcija, grafikona/ dijagrama) koji imaju univerzalnu primjenu kod objašnjavanja i opisivanja stvarnosti. Znanstvena kompetencija je sposobnost i spremnost da se upotrijebe sklop znanja i metodologija koji se koriste u znanosti da bi se objasnio svijet prirode.	<i>Temeljno znanje i razumijevanje brojki i mjera te sposobnost njihovog korištenja u nizu svakodnevnih situacija je temeljna vještina koja uključuje osnovne metode računanja i razumijevanje osnovnih oblika matematičkog prikazivanja poput grafikona, formula i statistike.</i> <i>Temeljito poznavanje matematičkih pojmova i kocepata, uključujući najrelevantnije geometrijske i algebarske teoreme.</i> <i>Poznavanje i razumijevanje vrsta pitanja na koja matematika može ponuditi odgovor.</i> <i>Poznavanje osnovnih načela svijeta prirode, tehnologije i tehnoloških proizvoda i procesa.</i> <i>Razumijevanje odnosa između tehnologije i drugih područja: znanstveni napredak (npr. u medicini), društvu (vrijednosti, moralna pitanja) (kulturi npr. multimediji), ili okruženju (zagađenost, održivi razvoj).</i>	<i>Sposobnost primjene osnovnih elemenata matematičke pismenosti poput zbrajanja i oduzimanja; množenja i dijeljenja; izračunavanja postotaka i omjera; mjernih jedinica i mjera da bi se pristupilo rješavanju problema iz svakodnevnog života, npr.: vođenje kućnog proračuna (izjednačavanje prihoda i rashoda, planiranje, štednja); kupovanje (uspoređivanje cijena, poznavanje mjernih jedinica i mjera, vrijednost novca); putovanje i slobodno vrijeme dovođenje u vezu udaljenosti i trajanja putovanja; uspoređivanje valuta i cijena).</i> <i>Sposobnost da se slijedi i procjenjuje lanac tudih argumenata i da se otkriju osnovne ideje u danom nizu argumenata (posebice dokazi), itd. Sposobnost baratanja matematičkim simbolima i formulama, dekodiranjem i tumačenjem matematičkog jezika i razumijevanje njegovog odnosa prema prirodnom jeziku. Sposobnost komuniciranja u i o matematici. Sposobnost matematičkog razmišljanja i rezoniranja (ovladavanje matematičkim načinima razmišljanja; apstrahiranje i generaliziranje gdje je to relevantno za pitanje i matematičko modeliranje (tj. analiziranje i stvaranje modela) upotrebom i primjenom postojećih modela na postavljena pitanja. Sposobnost razumijevanja i primjene (dekodiranje, tumačenje i razlikovanje) raznih vrsta prikazivanja matematičkih stvari, fenomena i situacija, odabir i zamjena načina prikazivanja ako i kada je to potrebno. Sklonost kritičkom razmišljanju; sposobnost razlikovanja raznih vrsta matematičkih izjava (razlikovanje tvrdnje od pretpostavke, itd.);</i>	<i>Spremnost da se nadvlada «strah od brojki».</i> <i>Spremnost da se koristi numeričko izračunavanje kako bi se rješavali problemi za vrijeme svakodnevnog rada i obiteljskog života.</i> <i>Poštivanje istine kao temelja matematičkog razmišljanja.</i> <i>Spremnost pronalaženja razloga da bi se potkrijepile nečije tvrdnje.</i> <i>Spremnost prihvaćanja ili odbijanja tuđeg mišljenja na temelju valjanih (ili nevaljanih) razloga ili dokaza.</i> <i>Znatiželja i kritičko pimanje nauke i tehnologije uključujući pitanja sigurnosti i zaštite kao i etička pitanja. Pozitivan ali kritički stav prema upotrebi stvarnih informacija i svijest o potrebi logičnog postupka donošenja zaključaka. Spremnost stjecanja naučnog znanja i interes za nauku i znanstvenu i tehnološku karijeru.</i>

	<i>Tehnološka kompetencija se tumači kao primjena znanja da bi se promijenilo prirodno okruženje u odgovoru na uočene ljudske želje ili potrebe.</i>		<i>razumijevanje matematičkih dokaza i doseg ograničenja određenog koncepta.</i> <i>Sposobnost korištenja pomoćnih sredstava i oruđa (uključujući IT).</i> <i>Sposobnost korištenja i baratanja tehnološkim alatima i strojevima te znanstvenim podacima i saznanjima da bi se postigao neki cilj ili donio zaključak.</i> <i>Sposobnost prepoznavanja osnovnih karakteristika znanstvenog istraživanja.</i> <i>Sposobnost prenošenja zaključaka i razloga koji su do njih doveli.</i>	
Kompetencija	Definicija	Znanje	Vještine	Stavovi
Digitalna kompetencija	Digitalna kompetencija podrazumijeva sigurnu i kritičku upotrebu elektronskih medija na poslu, u slobodnom vremenu i komuniciranju. Ova kompetencija je povezana s logičkim i kritičkim razmišljanjem, visokom razinom vještine upravljanja informacijama i dobro razvijenom vještinom komuniciranja. Na najnižoj razini, IRT uključuje upotrebu multimedijske tehnologije za pronalaženje, primanje, pohranjivanje, proizvodnju, predstavljanje i razmjenu informacija i komuniciranje i	<i>Temeljno poznavanje prirode, uloge i mogućnosti IRT-a u svakodnevnom životu uključujući [19]:</i> <i>Razumijevanje glavnih računarskih aplikacija, uključujući obradu teksta, tablični kalkulator, baze podataka, pobranu i upravljanje podacima;</i> <i>Svijest o mogućnostima koje nudi Internet i komuniciranje putem elektronskih medija (elektronska pošta, video konferencije, ostala mrežna oruđa); i razlika između stvarnog i virtualnog svijeta;</i> <i>Razumijevanje potencijala IRT-a kao potpore za kreativnost i inovacije za osobnu realizaciju, uključivanje u društvo i zapošljavanje;</i> <i>Osnovno razumijevanje pouzdanosti i valjanosti dostupnih informacija (dostupnost/prihvatljivost) i svijest o potrebi poštivanja etičkih načela kod interaktivnog korištenja IRT-a.</i>	<i>Budući da IRT ima mnoštvo primjena u svakodnevnom životu kao što su aktivnosti učenja i slobodne aktivnosti, potrebne vještine uključuju:</i> <i>Sposobnost pretraživanja, prikupljanja i procesuiranja (stvaranje, organiziranje, razlikovanje važnog od nevažnog, subjektivno od objektivnog, stvarno od virtualnog) elektronskih informacija, podataka i koncepata i njihovo sustavno korištenje;</i> <i>Sposobnost korištenja primjerenih pomoćnih sredstava (prezentacija, grafikona, dijagrama, karata) da bi se pribavile, predstavile i razumjele složene informacije;</i> <i>Mogućnost pristupa i pretraživanja internet stranica i korištenje internet usluga kao što su debatni forumi i elektronska pošta;</i> <i>Sposobnost korištenja IRT-a kao potpore kritičkom razmišljanju; kreativnost i inovativnost u raznim kontekstima kod kuće, u slobodno vrijeme i na poslu.</i>	<i>Sklonost korištenju TID-a u svrhu samostalnog rada i rada u timovima, kritički i misaoni stav pri ocjenjivanju raspoloživih informacija.</i> <i>Pozitivan stav i osjetljivost za sigurnu i odgovornu upotrebu interneta, uključujući pitanja privatnosti i kulturnih razlika.</i> <i>Interes za korištenje TID-a da bi se proširili horizonti sudjelovanjem u zajednici i mrežama u kulturne, društvene i profesionalne svrhe.</i>

	sudjelovanje u Internet mreži.			
Kompetencija	Definicija	Znanje	Vještine	Stavovi
Učiti kako se uči	'Učiti kako se uči' predstavlja sposobnost i umijeće organiziranja i uređivanja vlastitog učenja bilo pojedinačno ili u grupama. To uključuje umijeće učinkovitog raspolaganja vlastitim vremenom, rješavanje problema, stjecanje, procesuiranje, ocjenjivanje i asimiliranje znanja te primjenu novog znanja i vještina u različitim kontekstima – kod kuće, na poslu, u obrazovanju i izobrazbi. Općenito, učiti kako se uči značajno doprinosi uspješnom upravljanju vlastitom karijerom.	<i>Znanje i razumijevanje vlastitih metoda učenja, prednosti i nedostataka vlastitih vještina i kvalifikacija.</i> <i>Saznanje o raspoloživim mogućnostima obrazovanja i izobrazbe te načinu kako različite odluke tokom obrazovanja i izobrazbe dovode do različitih karijera.</i>	<i>Učinkovito upravljanje vlastitim učenjem i karijerom općenito[20]: sposobnost posvećivanja vremena učenju, samostalnosti, disciplini, upornosti i upravljanju informacijama u procesu učenja.</i> <i>Sposobnost koncentriranja kroz dulje i kraće razdoblje.</i> <i>Sposobnost kritičkog razmišljanja o objektu i svrsi učenja.</i> <i>Sposobnost komuniciranja kao dijela procesa učenja korištenjem odgovarajućih sredstava (intonacija, geste, mimika, itd.) radi pružanja potpore usmenom komuniciranju te razumijevanju i proizvodnji raznih multimedijских poruka (pisanih ili usmenih jezika, zvuka, glazbe, itd.)</i>	<i>Vlastiti koncept koji podržava spremnost mijenjanja i daljnjeg razvitka kompetencija i vlastite motivacije i povjerenja u mogućnost uspjeha.</i> <i>Pozitivno prihvaćanje učenja kao cjeloživotnog učenja i aktivnosti koja obogaćuje život te smisao za inicijativu da treba učiti.</i> <i>Prilagodljivost i fleksibilnost.</i>
Kompetencija	Definicija	Znanje	Vještine	Stavovi
Međuljudska i građanska kompetencija	Međuljudska kompetencije obuhvaća sve oblike ponašanja kojima treba ovladati da bi pojedinac učinkovito i konstruktivno mogao sudjelovati u društvenom životu i rješavati probleme kada	<i>Razumijevanje kodova ponašanja i općeprihvaćenog ponašanja koje se promiče u raznim društvima.</i> <i>Svijest o konceptima poput pojedinca, grupe, društva, kulture i povijesnog razvitka tih koncepata.</i> <i>Znanje o tome kako sačuvati svoje te dobro zdravlje, higijenu i prehranu vlastite obitelji.</i>	<i>Sposobnost konstruktivnog komuniciranja u raznim društvenim situacijama (toleriranje stajališta i ponašanja drugih, svijest o individualnoj i kolektivnoj odgovornosti).</i> <i>Sposobnost stvaranja povjerenja i empatije prema drugim pojedincima.</i> <i>Sposobnost otkrivanja frustracija na konstruktivan način (kontroliranje agresivnosti i nasilja ili obraza samouništavanja).</i>	<i>Pokazivanje interesa za druge i njihovo poštivanje.</i> <i>Spremnost da se prevladaju stereotipi i predrasude.</i> <i>Sklonost postizanju kompromisa.</i> <i>Integritet.</i> <i>Probojnost.</i>

	je to potrebno. Međuljudske vještine su nužne za učinkovitu interakciju između dvoje ili više ljudi i primjenjuju se u javnoj i privatnoj domeni. Opseg građanskih kompetencija je širi od međuljudskih zbog njihovog postojanja na društvenoj razini. Mogu biti opisane kao skup kompetencija koje pojedincu omogućavaju sudjelovanje u građanskom životu društva.	<i>Razumijevanje međukulturne dimenzije europskog i ostalih društava.</i> <i>Poznavanje građanskih prava i ustava zemlje domaćina, dosege njezine vlade. Razumijevanje uloge i odgovornosti institucija zaduženih za stvaranje politike na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj, europskoj i međunarodnoj razini (uključujući političku i ekonomsku ulogu EU).</i> <i>Poznavanje ključnih osoba u lokalnoj i nacionalnoj vladi; političkih stranaka i njihovih politika.</i> <i>Razumijevanje koncepata kao što je demokracija, status građanina i međunarodnih deklaracija koje ih izražavaju (uključujući Povelju o temeljnim pravima EU i Ugovore).</i> <i>Poznavanje glavnih događaja, trendova i nositelja promjene u nacionalnoj, europskoj i svjetskoj povijesti; sadašnja situacija u Europi i kod njenih susjeda. Znanje o emigraciji, imigraciji i manjinama u Europi i svijetu.</i>	<i>Sposobnost uspostavljanja stupnja odvajanja profesionalne i osobne sfere života i sprečavanje prenošenja profesionalnog sukoba u osobnu domenu.</i> <i>Svijest i razumijevanje nacionalnog kulturnog identiteta u interakciji s kulturnim identitetom Europe i ostatka svijeta; sposobnost da se uoče i shvate različita stajališta koja su posljedica različitosti i koja konstruktivno doprinose vlastitim stajalištima.</i> <i>Sposobnost pregovaranja.</i> <i>Sudjelovanje u aktivnostima zajednice/okruženja i donošenju odluka na nacionalnoj i europskoj razini; glasovanje na izborima.</i> <i>Sposobnost pokazivanja solidarnosti iskazivanjem interesa za rješavanje problema koji pogađaju lokalnu i širu zajednicu.</i> <i>Sposobnost učinkovitog povezivanja s javnim institucijama.</i> <i>Sposobnost izvlačenja prednosti koje nudi EU.</i> <i>Neophodne vještine u jeziku koji se govori u dotičnoj zemlji.</i>	<i>Svijest o pripadnosti nekoj lokalnoj zajednici, zemlji, EU i Europi općenito i (svom dijelu) svijeta.</i> <i>Spremnost sudjelovanja u demokratskom odlučivanju na svim razinama.</i> <i>Sklonost volontiranju i sudjelovanju u građanskim aktivnostima, pružanju potpore različitosti u društvu i društvenoj koheziji.</i> <i>Spremnost na poštivanje vrijednosti i privatnosti drugih sa spremnošću reagiranja na protivr društveno ponašanje.</i> <i>Prihvatanje koncepta ljudskih prava i jednakosti kao osnove za solidarnost i odgovornost u modernim demokratskim društvima Europe, prihvatanje jednakosti muškaraca i žena.</i> <i>Uvažavanje i razumijevanje različitosti vrijednosnih sustava raznih vjerskih ili etničkih skupina.</i> <i>Kritičko prihvaćanje informacija koje objavljuju masovni mediji.</i>
Kompetencija	Definicija	Znanje	Vještine	Stavovi
Poduzetništvo	Poduzetništvo ima aktivnu i pasivnu komponentu: ono uključuje sklonost da sami unosimo promjene te sposobnost da prihvaćamo, podržavamo i prilagođavamo inovacije vanjskih čimbenika. Poduzetništvo	<i>Saznanje o raspoloživim mogućnostima kako bi se prepoznale one koje odgovaraju vlastitim osobnim, profesionalnim i/ili poslovnim aktivnostima.</i>	<i>Vještine planiranja, organiziranja, analiziranja, komuniciranja, obavljanja, izvještavanja, ocjenjivanja i bilježenja.</i> <i>Vještine stvaranja projekata i njihove provedbe.</i> <i>Sposobnost kooperativnog rada i fleksibilnosti u sklopu tima.</i> <i>Sposobnost prepoznavanja vlastitih prednosti i slabosti.</i> <i>Sposobnost proaktivnog djelovanja i pozitivno reagiranje na promjene.</i> <i>Sposobnost procjenjivanja i preuzimanja rizika kada je to opravdano.</i>	<i>Sklonost inicijativi.</i> <i>Pozitivan stav prema promjenama i inovacijama.</i> <i>Spremnost prepoznavanja područja na kojima se može pokazati čitava lepeza poduzetničkih vještina – npr. kod kuće, na poslu i u zajednici.</i>

	podrazumijeva prihvatanje odgovornosti za vlastite postupke bilo pozitivne ili negativne, razvijanje strateške vizije, postavljanje ciljeva i njihovo postizanje te motiviranost za njihov uspjeh.			
Kompetencija	Definicija	Znanje	Vještine	Stavovi
Kulturno izražavanje	'Kulturno izražavanje' podrazumijeva prihvatanje važnosti kreativnog izražavanja ideja, iskustava i osjećaja u čitavom nizu medija, uključujući glazbu, tjelesno izražavanje, književnost i plastične umjetnosti.	<i>Osnovno znanje o najvažnijim kulturnim radovima, uključujući kulturu naroda kao važno svjedočenje ljudske povijesti, Svijest o nacionalnoj i europskoj kulturnoj baštini i njihovom mjestu u svijetu; svijest o kulturnoj i jezičnoj različitosti Europe; Svijest o evoluciji narodnog ukusa i važnosti estetskih čimbenika u svakodnevnom životu.</i>	<i>Sposobnost umjetničkog samoizražavanja kroz čitav niz medija u skladu s urođenim sposobnostima pojedinca; Sposobnost uvažavanja i uživanja u umjetničkim djelima i izvedbama na osnovu široke definicije kulture; Sposobnost povezivanja vlastitih i tuđih kreativnih i izražajnih stajališta i manifestacija; Sposobnost prepoznavanja i ostvarivanja ekonomskih mogućnosti u kulturnoj aktivnosti.</i>	<i>Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju; Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje i trajni interes za kulturni život; Snažan smisao za identitet povezan sa smislom za poštivanje različitosti.</i>

Sve nabrojane kompetencije smatraju se jednako važnima. Svaka od njih jednako pridonosi stvaranju uspješnog života pojedinca u društvu znanja. Osnove jezika, pismenost, računanje te informacijska i komunikacijska tehnologija osnovne su predispozicije za učenje i promicanje aktivnosti vezanih uz učenje. Ključne kompetencije, razvijanje kritičkog mišljenja, kreativnost, inicijativnost, vrednovanje, rješavanje problema te donošenje ključnih odluka predstavljaju određeni stupanj razvijenosti osobe. Sve su ovo znanja, vještine i stavovi koje bi osoba tijekom cijeloga života trebala razvijati kako bi što bolje uklopila u koncepciju društvene zajednice koja se razvija na načelima društva koje uči.

